

EVLİLİK DIŞI BERABERLİKLERİN MİLLETLERARASI ÖZEL HUKUK YÖNÜ
UYGULANACAK HUKUKA İLİŞKİN FRANSA'DAKİ BAZI GÖRÜŐLER

PRIVATE INTERNATIONAL LAW ASPECTS OF NON-MARITAL UNIONS SOME
FRENCH REFLECTIONS ON THE APPLICABLE LAW

Alain Devers

Çevirenler/Translators: Prof. Dr. Bilgin Tiryakiođlu*

Doç. Dr./Assoc. Prof. Necla Öztürk**

I. Yasal Tarihçe

II. Evlilik Dışı Beraberliklerin Hukukî Niteliği

A. Şahsî Statü

1. Evlilik Dışı Birlikte Yaşama

a) Şahsî Hâl

b) Medenî Kanunun 515-8 Maddesinin Önemi

2. Kayıtlı Birliktelik

a) Şahsî Hâl

b) Medenî Kanunun 515-1 ilâ 515-7 Maddelerinin Rolü

B. Evlilik Dışı Beraberlikleri Şahsî Statü Olarak Vasıflandırmanın Önemi

1. Evlilik Dışı Beraberlikleri 'Evlilik' Olarak Vasıflandırmak

2. Evlilik Dışı Beraberlikler İçin Bir Kategori Oluşturmak

* İhsan Doğramacı Bilkent Üniversitesi Hukuk Fakültesi, Milletlerarası Özel Hukuk Anabilim Dalı, Ankara, Türkiye, bilgint@bilkent.edu.tr

**Akdeniz Üniversitesi Hukuk Fakültesi, Milletlerarası Özel Hukuk Anabilim Dalı, Antalya, Türkiye, ozturknecla@akdeniz.edu.tr

Çeviri Gönderim Tarihi: 19.07.2017, Çeviri Kabul Tarihi: 10.08.2017

- a) Karşılaştırmalı Hukukta Evlilik Dışı Beraberliklerin Türleri
- b) Milletlerarası Özel Hukukta Evlilik Dışı Beraberliklerin Türleri

III. Milletlerarası Özel Hukukta Evlilik Dışı Beraberlikler

A. Uygulanacak Hukukun Belirlenmesi

1. Evlilik Dışı Birlikte Yaşamaya Uygulanacak Hukuk
2. Kayıtlı Birlikteliklere Uygulanacak Hukuk

B. Uygulanacak Hukukun Kapsamı

1. Evlilik Dışı Beraberliklerin Kuruluşu
2. Evlilik Dışı Beraberliklerin Sona Ermesi
3. Evlilik Dışı Beraberliklerde Mal Rejimleri
 - a) Malvarlığı Hakkı
 - b) Nafaka
 - c) Sağ Kalan Tarafın Miras Hakkı

IV. Sonuç

I. Yasal Tarihçe

Dünyada evlilik dışı beraberlikleri düzenleyen yeni kanunların sayısı son otuz yıl içerisinde sürekli artış göstermektedir. Bu artışın nedeni, evlilik dışı ilişki yaşayan çiftleri hukuk dışında tutmanın son derece zor ve aynı zamanda sakıncalı bir hâle geldiği gerçeğine bağlanabilir¹. Avrupa’da bu hareket eski Yugoslavya’da başlamış, Kosova (1984), Slovenya (1976), Hırvatistan (1978), Bosna Hersek (1979) ve Sırbistan (1980) -İskandinav ülkelerinden çok daha önce-, evlilik dışı beraberliklere yönelik kanunları kabul eden ilk ülkeler olmuştur². Örneğin, 26 Mayıs 1976 tarihinde Slovenya’da kabul edilen kanunla, karşı cinsten iki kişinin, evlilik dışı uzun süre birlikte yaşaması durumunda, evli eşlerle aynı haklara sahip olduğu

¹ MARTIN CASALS M., ‘La situació jurídica de les parelles de fet en alguns països europeus’, *Revista jurídica de Catalunya* 2000, s. 189 vd.; GRANET F., ‘Concubines, partenariats enregistrés et mariages homosexuels en Europe’, *Études offertes à J. Rubellin-Devichi*, Paris (Litec) 2002, s. 375 vd.; PAPAUX VAN DELDEN M.-L., *L’influence des droits de l’homme sur l’osmose des modèles familiaux*, Basel (Helbing & Lichtenhahn) 2002.

² ŠARČEVIĆ P., ‘Les concubinages dans les pays socialistes’, *Les concubinages en Europe*, Paris (CNRS) 1989, s. 301 vd.

kabul edilmiştir (m. 12)³. Benzer şekilde, 1979 yılında Bosna Hersek'te kabul edilen kanunla, karşı cinsten iki kişi arasındaki fiilen istikrarlı ve uzun süreli beraberliklere, evliliğe benzer haklar tanınmıştır (m. 14)⁴.

Yeni kabul edilen kanunlar arasında, 7 Haziran 1989 tarihli Danimarka Kanunu, beraberliklerini kayıt altına aldırarak aynı cinsiyetteki çiftlere, evliliğe benzer hukukî statü tanınması açısından kuşkusuz en tartışmalı olanıdır⁵. Daha açık bir ifadeyle, bu Kanun, evliliğin şahsî ve malî sonuçlarını düzenleyen hükümlerin, aynı cinsiyetten kayıtlı birliktelikler için kıyasen uygulanabilir olduğunu düzenlemektedir⁶. Ancak bu Kanun, eşlerin ortak evlat edinme hükümleri ile ebeveynlerin çocuklar üzerinde sahip olduğu haklara ilişkin hükümleri kapsam dışında tutmaktadır (7 Haziran 1989 tarih ve 372 sayılı Kanun, m. 4). Aynı cinsiyetten kişilerin kayıtlı birliktelikleri konusundaki Danimarka modeli başlangıçta şok etkisi yaratmış, ancak daha sonra bu kişilere tanınacak haklar konusunu sürekli tartışan diğer İskandinav ülkeleri tarafından da kısa sürede benimsenmiştir. Bazı karşı görüşlere rağmen⁷ Norveç, aynı cinsiyetten kişiler arasında kayıtlı birliktelikleri kanunî olarak kabul eden ikinci İskandinav ülkesi olmuştur⁸. 30 Nisan 1993 tarih ve 40 Sayılı Kanun uyarınca, aynı cinsiyetten iki kişi arasındaki birlikteliğin tescili, eşlerin birlikte evlat edinme hakkı dışında, evlilikle aynı hukukî sonuçları doğurmaktadır (m. 4). Birtakım tereddütlerin ardından⁹, İsveç'te on yıldan kısa bir sürede konuya ilişkin üç kanun kabul edilmiştir. Bu kanunlardan ilk ikisi, çiftlerin ayrı cinsiyetten mi yoksa aynı cinsiyetten mi olduğunu dikkate almaksızın, evlilik dışı birlikte yaşayan çiftlerin malvarlığı ilişkilerini düzenlemektedir (14 Mayıs 1987 tarih ve 232 sayılı Kanun; 18 Haziran 1987 tarih ve 813 sayılı Kanun)¹⁰. 1989 yılında

³ ŠARČEVIĆ P., 'Cohabitation Without Marriage: The Yugoslavian Experience', *Am. J. Comp. L.* 1981, s. 315 vd. özellikle s. 321; GE -KOROŠEC M./ KRALJI S., 'The influence of validity established cohabitation on legal relations between cohabitants in Slovene law', *The International Survey of Family Law* (2001ed.), Bristol (Family Law) 2001, s. 383 vd.

⁴ BUBIC S., 'Family law in Bosnia and Herzegovina', *The International Survey of Family Law* (1996 ed.), The Hague, Boston, London (Martinus Nijhoff Publishers) 1998, s. 51 vd. özellikle s. 67.

⁵ NIELSEN L., 'Family Rights and the 'Registered Partnership' in Denmark', *International Journal of Law and the Family* 1990, s. 297 vd.

⁶ Danimarka Kanunu ve kayıtlı birliktelikler hakkındaki diğer kanunların çevirisi için bkz. BOELE-WOELKI K./ FUCHS A., *Legal Recognition of Same-Sex Couples in Europe*, Antwerp, Oxford, New York (Intersentia) 2003, s. 213 vd.

⁷ Bkz. Homoseksüel Çiftlerin Kayıtlı Birlikteliğine İlişkin Norveç Kanunu, Çocuk ve Aile İlişkileri Bakanlığı, Oslo, Norveç, Ağustos 1993, s. 41 vd.

⁸ LØDRUP P., 'Norway. Registered Partnership in Norway', *The International Survey of Family Law* (1994 ed.), The Hague, Boston, London (Martinus Nijhoff Publishers) 1996, s. 387 vd.; M. ROTH, 'The Norwegian Act on registered partnership for homosexual couples', *Journal of Family Law* 1996-1997, s. 467 vd.

⁹ AGELL A., 'The Swedish legislation on marriage and cohabitation: a journey without a destination', *Am. J. Comp. L.* 1981, s. 285 vd.

¹⁰ SALDEEN Å., 'Sweden. Joint custody, special representative for children and co-habitees' property', *The International Survey of Family Law* (2001 ed.), Bristol (Family Law) 2001, s. 405 vd. özellikle s. 408; YTTERBERG H., 'Sweden. Additional regulations besides the registered partnership', *Pratique Juridique*

Danimarka’da kabul edilen Kanunun ardından çıkarılan üçüncü kanun ise, İsveç hukukunda aynı cinsiyetten kişilerin kayıtlı birlikteliğine ilişkindir (23 Haziran 1994 tarih ve 1117 sayılı Kanun). Bu Kanun, kayıtlı birlikteliklere -evlat edinme, çocukların ortak velayeti ve yapay dölleme hakkı hariç-, evliliğin sağladığı tüm kanunî hakları tanımaktadır (Bölüm 1, m. 2)¹¹. İzlanda’da aynı cinsiyetten çiftler için kabul edilen 12 Haziran 1996 tarih ve 87 sayılı Kanun, “Kayıtlı Birlikte Yaşamaya İlişkin Kanun” olarak adlandırılmış olsa da, aslında Danimarka’da kabul edilen kayıtlı birlikteliğe eşdeğer yeni bir müessese kabul etmektedir¹². Buna göre, kayıtlı birlikteliği benimsemiş aynı cinsiyetten kişilere, birlikte evlat edinme hükümleri hariç, evliliği düzenleyen kanun hükümleri *mutatis mutandis* (uygun düştüğü ölçüde: ÇN) uygulanmaktadır (m. 6). Konuya ilişkin kanunî düzenleme yapan son İskandinav ülkesi Finlandiya’da da, artık aynı cinsiyetten kişiler arasındaki kayıtlı birliktelikler tanınmaktadır (8 Kasım 2001 tarih ve 950 sayılı Kanun)¹³. Bu yeni müessese, aynı cinsiyetten kişilere, birlikte evlat edinme, eşin çocuğunu evlat edinme ve ortak soyadı alma hakkı haricinde, evliliğe benzer bir statü sağlamaktadır (m. 9).

Kayıtlı birliktelik müessesesini kabul etme dalgası, kısa süre içinde Hollanda’ya, ardından da Avrupa’nın diğer ülkelerine yayılmıştır; ancak bu yeni kanunların ruhu ve esasları ülkeden ülkeye farklılık göstermektedir. Hollanda’da (5 Temmuz 1997 tarihli Kanun) hem aynı hem farklı cinsiyetten çiftler beraberliklerini kayıt altına alabilir; dolayısıyla İskandinav modeli büyük ölçüde terk edilmiştir¹⁴. Bazı İskandinav ülkelerinin kanunları, kayıtlı birliktelik kurulan diğer tarafın çocuğunun evlat edinilmesine izin verirken, Hollanda Kanunu aynı cinsiyetten çiftlerin birlikte evlat edinmesine ve çiftlerden birinin daha önceki beraberliğinden olan çocuğu üzerindeki hakları paylaşmasına izin vermektedir¹⁵. Ayrıca Belçika (23 Kasım 1998 tarihli) ve Fransa (15 Kasım 1999 tarihli) Kanunları evlilik dışı birlikte yaşayan çiftlere, evli eşlere tanıdığından daha az bir koruma sağlayarak karma bir statü tanımaktadır. Örneğin,

Actuelle 2001, s. 287 vd.

¹¹ Bununla birlikte, evlat edinme, ortak velayet hakkı ve sunnî dölleme yakında mümkün olabilecektir. Bkz. SALDEEN Å., ‘Sweden. Minor Amendments and Statutory Proposals: Brussels II, Same-sex Adoption and Other Matters’, *The International Survey of Family Law* (2003 ed.), Bristol (Family Law) 2003, s. 411 vd. özellikle s. 414.

¹² THÓR BJÖRGVINSSON D., ‘Iceland. General principles and recent developments in Icelandic family law’, *The International Survey of Family Law* (1995 ed.), The Hague, Boston, London (Martinus Nijhoff Publishers) 1997, s. 215 vd. özellikle s. 225-235.

¹³ SAVOLAINEN M., ‘Registered partnership Act adopted in Finland’, *Familia* 2002, s. 775 vd.

¹⁴ SENAEVE P./ COENE E., ‘Le partenariat enregistré en droit néerlandais’, *Revue Trimestrielle de Droit Familial* 1999, s. 221 vd.; SCHRAMA W., ‘Registered partnership in The Netherlands’, *International Journal of Law, Policy and the Family* 1999, s. 315 vd.

¹⁵ SCHRAMA W., ‘The Netherlands. Reforms in Dutch family law during the course of 2001: increased pluriformity and complexity’, *The International Survey of Family Law* (2002 ed.), Bristol (Family Law) 2002, s. 277 vd. özellikle s. 282 vd.; ANTOKOLSKAIA M., ‘Recent developments in Dutch filiation, adoption and joint custody law’, *Familia* 2002, s. 781 vd.

Belçika’da birlikte yaşama modeli konusundaki kanun, evli olmayan çiftlerin malvarlığı haklarını, hem farklı hem aynı cinsiyetten çiftleri kapsayacak şekilde genişletmektedir; ancak sağlanan hakların sınırlı olduğu görülmektedir¹⁶. Benzer şekilde Fransa’da da *pacte civil de solidarité* [Fransız Hukukunda kısaca PACS olarak bilinen bu sözleşmeler için Yazar bu kısaltmayı kullanmadığı için *civil solidarity pact*’ın karşılığı olarak ‘*medeni dayanışma sözleşmesi*’ şeklinde çevrilmiş ve aslına sadık kalınarak italik yazı tipi tercih edilmiştir (ÇN)] adlı Kanun (bundan böyle 15 Kasım 1999 tarihli Kanun olarak anılacaktır), çiftlerin statüsünü açıkça tanımlamadan önce bazı yükümlülükler getirmekte (örneğin, eve ait borçlardan ortak sorumluluk gibi¹⁷) ve belirli haklar (özellikle mal ortaklığı gibi¹⁸) tanımaktadır¹⁹. Diğer taraftan, Almanya ve İsviçre’de evli olmayan çiftlerin statüsü, İskandinav ülke kanunlarındaki kayıtlı birlikteliklere benzemektedir: Bu müessese, evli eşlerin sahip olduğu haklara benzer haklara sahip aynı cinsiyetten kişilerin beraberliklerine ilişkindir. Örneğin, İsviçre Kanun Tasarısı, aynı cinsiyetten kişilerin, evlilik temelinde kanunî bir rejime tâbi tutulmasına izin vermektedir²⁰. Almanya’da ise kayıtlı birlikteliklerde çiftlerin statüsü, temelde evli eşleri esas almaktadır; ancak bu çiftler ne birlikte bir çocuğu ne de birbirlerinin çocuğunu evlat edinebilir. 2001 Şubat tarihli Alman Kanunu ise kayıtlı birliktelik kurmuş çiftlerden birinin, diğerinin çocuğunun bakımı ve eğitimiyle ilgilenmek gibi bazı hakları kullanmasına izin vermektedir²¹.

Portekiz ve Macaristan gibi diğer Avrupa ülkeleri ise, kayıtlı birliktelikler için özel bir müessese oluşturmak yerine, evlilik dışı birlikte yaşama modelini düzenlemeyi tercih etmiştir. Portekiz’de, farklı cinsiyetten kişilerin *fiili* beraberliklerini [Makalenin orijinalinde kullanılan ‘*de facto unions*’ ifadesi, ‘*fiili* beraberlikler’ olarak çevrilmiş ve aslına sadık kalınarak ‘*de facto*’ kelimesinde italik yazı tipi tercih edilmiştir (ÇN)] koruyucu tedbirler içeren 28 Ağustos 1999 tarih ve 135 sayılı Kanun, farklı ve aynı cinsiyetten kişilerin *fiili* beraberliklerini

¹⁶ DE PAGE P., ‘La loi du 23 novembre 1998 instaurant la cohabitation légale’, *Revue Trimestrielle de Droit Familial* 1998, s. 195 vd.; RENCHON J.-L., ‘Mariage, cohabitation légale et union libre’, *Liber Amicorum M.-T. Meulders-Klein*, Bruxelles (Bruylant) 1998, s. 549 vd.

¹⁷ PIERRE S., ‘La solidarité passive des partenaires du Pacs’, *Droit de la famille* 2000, chron. No. 16.

¹⁸ FULCHIRON H., ‘Les présomptions d’indivision et de communauté dans le couple’, *Defrénois* 2001, s. 949 vd.

¹⁹ *Le Pacs: Droit de la famille*, Hors-Série, December 1999.

²⁰ *Message relatif à la loi fédérale sur le partenariat enregistré entre personnes du même sexe*, Feuille Fédérale of 25 February 2003, s. 1192 vd.; *Loi fédérale du [...] sur le partenariat enregistré entre personnes du même sexe*, Feuille Fédérale of 25 February 2003, s. 1276 vd. Kasım 2001’deki ilk Kanun Tasarısı için bkz. SANDOZ S., ‘Partenariats enregistrés. La situation en Suisse de *lege ferenda*: tendances et options’, *RSDIE* 2001, s. 61 vd. ve GUILLOD O., ‘Switzerland. Abortion, Registered Partnership and Other Matters’, *The International Survey of Family Law* (2003 ed.), Bristol (Family Law) 2003, s. 417 vd. özellikle s. 419-422.

²¹ DETHLOFF N., ‘Germany. The registered partnership Act of 2001’, *The International Survey of Family Law* (2002 ed.), Bristol (Family Law) 2002, s. 170 vd. özellikle s. 177 vd.

koruyan ve yeni tedbirler sağlayan 11 Mayıs 2001 tarih ve 7 sayılı Kanun tarafından yürürlükten kaldırılmıştır²². İspanya’da ise, İspanya hükümetinden ziyade 12 özerk bölge²³ hem farklı hem aynı cinsiyetteki çiftlerin *fiili* beraberliklerini düzenleyen kanunlar kabul etmiştir; 15 Temmuz 1998 tarih ve 10 sayılı Katalan Kanunu; 26 Mart 1999 tarih ve 6 sayılı *Aragon* Kanunu; 3 Temmuz 2000 tarih ve 2 sayılı *Navarra* Kanunu; 6 Nisan 2001 tarih ve 1 sayılı *Valencia* Kanunu; 19 Aralık 2001 tarih ve 11 sayılı Madrid Kanunu ve 19 Aralık 2001 tarih ve 18 sayılı *Balear* Adaları Kanunu uzun süreli *fiili* beraberlikleri düzenleyen kanunlardan bazılarıdır. Avrupa ülkelerinden oluşan bu küçük halkaya ilave olarak, diğer birçok devlet de evli olmayan çiftlerin ilişkilerini düzenleyen kanunlar kabul etmişlerdir. Farklı cinsiyetten kişilerin evlilik dışı birlikte yaşama modeline ilişkin kanunlar, Meksika²⁴, Barbados²⁵ ve Brezilya²⁶ gibi Hispanik-Portekiz geleneğine sahip ülkeler tarafından erken tarihlerde yürürlüğe girmiştir.

İster evlilik dışı birlikte yaşama, ister kayıtlı birliktelik, ister farklı cinsiyetten, ister aynı cinsiyetten kişilerin birlikteliği olsun, birlikteliğin türünden bağımsız olarak evlilik dışı beraberlikler (*concubinage*), gittikçe artan şekilde uluslararası bir hâl almaktadır. Evlilik dışı beraberliklerin milletlerarası bir boyut kazanması, birlikte yaşayan çiftlerin aynı ülke vatandaşlığına sahip olmaması, birlikteliğin kuruluşu sırasında veya vatandaşı oldukları ülkeden farklı bir ülkede yaşamaya başlamaları gibi hallerde söz konusu olur. Bireylerin gittikçe daha fazla yer değiştirir olması ve çiftlerin birden fazla ülke vatandaşı olmalarından dolayı, uluslararası boyutta yaşanan evlilik dışı beraberlik oranının hızlı bir şekilde yükselmesi ve bu durumun da Milletlerarası Özel Hukuk alanında çok sayıda ve hassas meselelere yol açması beklenmektedir. Her ne kadar konu son derece tartışmalı olsa da, henüz evli olmayan çiftleri ilgilendiren uyuşmazlıklarda hangi ülke mahkemesinin yargı yetkisine sahip olduğu veya evlilik dışı beraberliklerde hangi ülke hukukunun uygulanması gerektiği gibi soruları yanıtlayan bir milletlerarası düzenleme bulunmamaktadır. Günümüze dek ne

²² OLIVEIRA PAIS S., ‘Portugal. De facto relationships and same-sex relationships in Portugal’, *The International Survey of Family Law* (2002 ed.), Bristol (Family Law) 2002, s. 337 vd.

²³ LOPEZ J.-J., ‘La ley catalana de uniones estables de pareja’, *Revista jurídica de Catalunya* 1999, s. 641 vd.; GARCIA CANTERO G., ‘Spain. The Catalan family Code of 1998 and other autonomous region laws on de facto unions’, *The International Survey of Family Law* (2001 ed.), Bristol (Family Law) 2001, s. 397 vd.

²⁴ PRINZ VON SACHSEN-GESSAPHE K.A., ‘Concubinage in Mexico’, *International Journal of Law and the Family* 1989, s. 40 vd.

²⁵ FORDE N.M., ‘Barbados. The emerging legal status of the de facto family in Barbados’, *The International Survey of Family Law* (1995 ed.), The Hague, London, Boston (Martinus Nijhoff Publishers) 1997, s. 51 vd.; OWUSU S., ‘Union other than marriage under the Barbados family law Act, 1981’, *Anglo-American Law Review* 1992, s. 53 vd.

²⁶ WALD A., ‘Le régime de l’union stable en droit brésilien: la situation des concubins’, *Mélanges en l’honneur de H.-R. Schüpbach*, Basel, Geneva, Munich (Helbing & Lichtenhahn) 2000, s. 167 vd.

Avrupa Konseyi, ne *La Haye* Milletlerarası Özel Hukuku Konferansı, ne de Milletlerarası Hukuk Enstitüsü bu tür meseleleri düzenleyen herhangi bir düzenleme hazırlamıştır. Buna rağmen bu tür meseleler, bu kurumların her biri tarafından ele alınmaktadır. Son yirmi yılda Avrupa Konseyi her ne kadar Milletlerarası Özel Hukuka ilişkin sorunları çözmeye çalışmadan da olsa²⁷, evlilik dışı beraberliklere ilişkin hukukî sorunları incelemek amacıyla iki uluslararası konferans²⁸ düzenlemiştir. *La Haye* Milletlerarası Özel Hukuk Konferansında, pek çok tebliğ evlilik dışı beraberlikler konusuna ayrılmış, konu gündemde tutulmuş, ancak konuya herhangi bir şekilde özel öncelik tanınmamıştır²⁹. Milletlerarası Hukuk Enstitüsünün 2001 yılında *Vancouver*'daki toplantısında, kayıtlı birlikteliklere ilişkin uyumsuzlukları incelemek amacıyla bir komisyon kurulmuştur. Milletlerarası Özel Hukuk Avrupa Grubu³⁰ gibi diğer uluslararası kurumlar da bu konu üzerine odaklanmaktadır.

Konuya ilişkin herhangi bir *La Haye* Sözleşmesi, Avrupa Konseyi tarafından yayımlanan bir düzenleme veya Milletlerarası Hukuk Enstitüsü tarafından sunulan bir tavsiye olmadan, evlilik dışı birlikte yaşama meselesi, Fransız Milletlerarası Özel Hukukunda çok geniş doktrinel tartışma alanı bulmaktadır. Aslına bakılırsa, bu konu hakkında Fransa'da esas itibarıyla içtihat hukuku oluşmamıştır³¹. 15 Kasım 1999 tarihli Kanunun yürürlüğe girmesinden sonra bazı Fransız hukukçular konu hakkındaki görüşlerini ifade etmiş ve genellikle de farklı fikirleri savunmuşlardır³². Benim doktora tezim³³, bu tür ilişkilerin özel

²⁷ Bkz. BOELE-WOELKI K., 'Private international law aspects of registered partner- ships and other forms of non-marital cohabitation in Europe', *Louisiana Law Review* 2000, s. 1053 vd.

²⁸ 11. Avrupa Hukuku Kollokyumu, Evli Olmayan Çiftlerin Yasal Sorunları, Messina, Avrupa Konseyi, Temmuz 1981; Kayıtlı Birlikteliklerin Yeni Gelişen Türlerinin Medenî Hukuk Yönü. Evlilik olmaksızın birlikte yaşama ve kayıtlı birlikteliklerin kanunen düzenlenmiş türleri, Aile Hukuku Hakkında 5. Avrupa Konferansı, *La Haye*, Avrupa Konseyi, Mart 1999, CONF5 (99).

²⁹ *Evlilik Olmaksızın Birlikte Yaşama ve Kayıtlı Birlikteliklerin Milletlerarası Özel Hukuk Yönü*, Daimi Büro tarafından kaleme alındı, Preliminary doc. No. 9 Mayıs 2000; *Evli Olmayan Çiftlere Uygulanacak Hukuk*, Daimi Büro tarafından kaleme alındı, Preliminary doc. No 5 Nisan 1992; 10-29 Mayıs 1993 7. Oturum Bildirileri, Konferansın Daimi Bürosunca hazırlandı, 1995, s. 108 vd.

³⁰ Bkz. <http://www.drt.ucl.ac.be/gedip/gedip-reunions-9t.htm> (or -10t.html, -11t.html, -12t.html and -13t.html).

³¹ TGI Paris, 21 November 1983, *Rev. crit. dr. int. pr.* 1984, p. 628, note LAGARDE P., and Aix-en-Provence, 26 September 1997, *Droit de la famille* 1998, comm. No. 128, note FULCHIRON H.

³² CHANTELOUP H., 'Menus propos autour du pacte civil de solidarité en droit inter- national privé', *Gazette du Palais* 1-3 October 2000, s. 4 vd.; FULCHIRON H., 'Réflexions sur les unions hors mariage en droit international privé', *Clunet* 2000, s. 889 vd.; ID., 'La séparation du couple en droit international privé', *Petites affiches* 28 March 2001, No. 62, s. 4 vd.; GAUDEMET-TALLON H., 'La désunion du couple en droit international privé', *Recueil des Cours* 1991-I, tome 226, s. 9 vd.; GAUTIER P.-Y., 'Union libre', Répertoire international Dalloz, 1998; ID., 'L'union libre en droit international privé', *Le droit de la famille en Europe*, Strasbourg (Presses Universitaires) 1992, s. 773 vd.; ID., 'Les couples internationaux de concubins', *Rev. crit. dr. int. pr.* 1991, s. 525 vd.; ID., *L'union libre en droit international privé*, Thesis Paris I, 1986; HUET A., 'La séparation des concubins en droit international privé', *Études offertes à J. Rubellin-Devichi*, Paris (Litec) 2002, s. 539 vd.; JOSSELIN-GALL M., 'Pacte civil de solidarité. Quelques éléments de droit international privé', *La Semaine Juridique Notariale et Immobilière* 2000, s. 489 vd.; KESSLER G., *Les partenariats enregistrés en droit international privé*, Thesis Paris I, 2003; KHAIRALLAH G., 'Les "partenariats organisés" en droit international privé', *Rev. crit. dr. int. pr.* 2000, s. 317 vd.; ID., *La qualification du Pacs en droit international*

durumlarını hesaba katan evlilik dışı birlikte yaşamının hukukî niteliği (I) ve alışılmadık bir bağlama noktası (II) sunmaktadır³⁴.

II. Evlilik Dışı Beraberliklerin Hukukî Niteliği

Evlilik dışı beraberliklerin hukukî niteliğiyle ilgilenirken, bu tür bir ilişkinin öncelikle (A) şahsî statü olarak vasıflandırılması gerektiğini kanıtlamak ve daha sonra da (B) diğer şahsî statü halleriyle kıyaslayarak bu ilişkinin önemini vurgulamak gerekmektedir.

A. Şahsî Statü

Fransız Milletlerarası Özel Hukukunda şahsî statüyü düzenleyen kurallar (*statut personnel*), kişilerin hukukî statüsü ve ehliyetini kapsar. Öte yandan, geleneksel olarak, *kişilerin statüleri*, *o kişilerin şahsî kimlikleri* (isim, adres, şahsî hal) ve *aile ilişkileri* (evlilik ve babalığın tespiti gibi) ile ilgili kuralları kapsamakta, ancak malvarlığına ilişkin kuralları (örneğin evlilikte mal rejimi veya miras gibi) kapsamamaktaydı³⁵. Bu tanım temelinde bazı uzmanlar, evli olmayan kişiler arasındaki ilişkiler Medenî Hukukun genel hükümlerine tabi olduğu için, evlilik dışı beraberlikleri, şahsî statü olarak kabul etmemekteydi³⁶. Ancak, 15 Kasım 1999 tarihli Kanunun yürürlüğe girmesinin ardından, öyle görünüyor ki bu yorum, hem (1) evlilik dışı birlikte yaşama hem de (2) kayıtlı birliktelikler açısından modası geçmiş bir yorum olarak kabul edilmelidir.

privé, *Regards civilistes sur la loi du 15 novembre 1999 relative au concubinage et au pacte civil de solidarité*, Paris (L.G.D.J.) 2002, s. 79 vd.; MIGNOT M., ‘Le partenariat enregistré en droit international privé’, *Revue Internationale de Droit Comparé* 2001, s. 601 vd.; REVILLARD M., ‘Les unions hors mariage. Regards sur la pratique du droit international privé’, *Études offertes à J. Rubellin-Devichi*, Paris (Litec) 2002, s. 579 vd.; ID., ‘Le pacte civil de solidarité en droit international privé’, *Deffrénois* 2000, s. 337 vd.

³³ DEVERS A. (note **).

³⁴ Fransız mahkemelerinin yetkisi ve yabancı mahkemeler tarafından verilen kararların tanınması konusundaki tartışmalar için bkz. DEVERS A. (note **), No. 504 vd. ve No. 572 vd.

³⁵ BATIFFOL H./ LAGARDE P., *Traité de droit international privé*, tome 1, 8th ed., Paris (L.G.D.J.) 1993, No. 277.

³⁶ HOLLEAUX G./ FOYER J./ DE LA PRADELLE G., *Droit international privé*, Paris (Masson) 1987, No. 1122; LAGARDE P., *Rev. crit. dr. int. pr.* 1981, s. 830 vd.; ID., *Rev. crit. dr. int. pr.* 1984, s. 23 vd.; BATIFFOL H./ LAGARDE P., *Traité de droit international privé*, tome 2, 7th ed., Paris (L.G.D.J.) 1983, No. 417. Bkz., in Belgium, WATTE N./ BARNICH L., ‘L’union libre en droit international privé’, DE PAGE Ph./ DE VALKENEER R. (dir.), *L’union libre*, Bruxelles (Bruylant) 1992, s. 293 vd.; BARNICH L., ‘Union libre et cohabitation légale. Questions de droit international privé’, *Mélanges offerts à R. De Valkeneer*, Bruxelles (Bruylant) 2000, s. 1 vd. özellikle s. 9-10.

1. Evlilik Dışı Birlikte Yaşama

Evlilik dışı birlikte yaşama, evli olmayan iki kişinin, uzun bir süre boyunca, çift olarak istikrarlı bir birlikteliği sürdürmek zorunda olmaksızın beraber yaşadığı ve hiçbir şekil şartının (resmî) olmadığı birliktelik türüdür. Örneğin, Münih’te tanışmış bir Fransız erkekle İsveçli kadın, Meksika’da birlikte yaşamaya karar verir. Birlikte yaşama modelini ‘şahsi statü’ olarak vasıflandırmak için iki neden bulunmaktadır. (a) Herhangi bir şekil şart bulunmasa dahi bu ilişki, doğası gereği kişisel bir ilişkidir. (b) 15 Kasım 1999 tarihli Kanun, evlilik dışı beraberlikleri (*concubinage*) Medenî Kanun (Kişiler Hukuku): Birinci Kitapta tanımlamaktadır.

a. Şahsî Hâl. *Farklı cinsiyetten iki kişi arasında yaşanan evlilik dışı birlikte yaşama.* Avrupa Toplulukları Adalet Divanı’nın ve Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi’nin içtihatlarında, karşı cinsiyetten iki kişi arasındaki evlilik dışı birlikte yaşama modelinin aile hayatını oluşturduğu uzun zaman önce kabul edilmiştir³⁷. Aslında, 1979 yılındaki *Marckx* Kararından bu yana Avrupa Adalet Divanı, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesinin 8. maddesi gereği, artık kanunî bir aile ile, birlikte yaşama modelini tercih etmiş aile arasında ayırım yapmamaktadır³⁸. Bu yüzden, Mahkeme, 1985 yılındaki *Abdulaziz, Cabales ve Balkandalı* Davasında, bir ailenin varlığının, iki tarafın kanunen evli olup olmamasından bağımsız bir husus olduğuna karar vermiştir³⁹. Mahkeme, bu durumu, 1994’teki *Keegan* Kararında, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesinin 8. maddesindeki aile kavramının, sadece evliliğe dayanan birlikteliklerle sınırlandırılmadığı, bu nedenle tarafların birlikte yaşadığı diğer *fiili* beraberliklerin de aile bağına kapsayabileceğini belirterek daha açık bir hale getirmiştir⁴⁰. Benzer şekilde, Avrupa Toplulukları Adalet Divanı da *Reed* Davasında, tıpkı evli eşler gibi, evli olmayan çiftlerin de, Topluluk Hukuku [‘*Community Law*’ teriminin karşılığı olarak kullanılmıştır (ÇN)] gereğince, aile birleşme hakkı talep edebileceğine karar vermiştir⁴¹. Daha sonra, 2000 yılında, *Safet Eyüp* Davasında Adalet Divanı, Eyüp çiftinin evli olmadan birlikte yaşadıkları sürenin, Avusturya’daki aile hayatlarının kesintiye uğradığı şeklinde

³⁷ Bkz. COUSSIRAT-COUSTERE V., ‘Famille et Convention européenne des droits de l’homme’, *Mélanges à la mémoire de R. Ryssdal*, Cologne, Berlin, Bonn, Munich (Carl Heymans Verlag KG) 2000, s. 281 vd.; STALFORD H., ‘Concepts of family under EU Law – Lessons from the ECHR’, *International Journal of Law, Policy and the Family* 2002, s. 410 vd.

³⁸ ECHR, judgment of 13 June 1979, *Marckx v. Belgium*, § 31, Series A, No. 31.

³⁹ ECHR, judgment of 28 May 1985, *Abdulaziz, Cabales and Balkandalı v. The United Kingdom*, § 63, Series A, No. 94.

⁴⁰ ECHR, judgment of 26 May 1994, *Keegan v. Ireland*, § 44, Series A, No. 290.

⁴¹ Case C-59/85, *Netherlands State v. Reed*, judgment of 17 April 1986, §§ 24-30, [1986] ECR 1283.

yorumlanamayacağına karar vermiştir⁴². Görüldüğü üzere, hem Avrupa hem Topluluk içtihatları, farklı cinsiyetten iki kişinin birlikte yaşamasını tıpkı evlilik gibi aile hayatı olarak kabul etmektedir. Fransız Milletlerarası Özel Hukuk içtihatlarından da anlaşılacağı üzere, karşı cinsiyetten kişilerin birlikte yaşaması, bir aile hayatını oluşturduğu düşünüldüğü sürece, diğer aile ilişkileriyle birlikte şahsî hâl kategorisine dâhil edilmesi gereklidir.

Aynı cinsiyetten iki kişinin birlikte yaşaması: Avrupa İctihat Hukuku, aynı cinsiyetten kişilerin birlikteliğini, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesinin 8. maddesinde tanımlanan aile hayatının bir biçimi olarak görmeyi sürekli reddetmiştir⁴³. Bunun aksine, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, aynı cinsiyetten kişilerin birlikte yaşamasının kesinlikle özel hayatın korunması alanına girdiğini savunmaktadır⁴⁴. Aynı gerekçelerle, Avrupa Toplulukları Adalet Divanı da, aynı cinsiyetten kişilerin istikrarlı birlikteliği ile istikrarlı bir evlilik veya farklı cinsiyetten kişilerin birlikte yaşaması arasında kıyas yapmayı reddetmektedir⁴⁵. Bu kararlar, aynı cinsiyetten kişilerin uzun süreli birlikteliklerinin, bir aile hayatı oluşturduğunu kabul etmese de, tarafların bir çift olarak birlikte ve ‘şahsî bir ilişki’ yaşadıklarını resmen kabul etmektedir. Dahası, birçok Avrupa ülkesi kanunları, farklı ve aynı cinsiyetteki çiftlere aynı şekilde muamele etmektedir. Örneğin, 1987 yılında yürürlüğe giren 813 sayılı İsveç Kanunu, aynı cinsiyetteki çiftlerin sahip olduğu haklar ve tâbi olduğu rejimi, 14 Mayıs 1987 tarihli 232 sayılı Kanunla farklı cinsiyetteki çiftleri de kapsayacak şekilde genişletmiştir. Benzer şekilde 11 Mayıs 2001 tarihinde Portekiz’de yürürlüğe giren Kanun, *fili* beraberliği, çiftlerin cinsel yönelimleri dikkate alınmaksızın, en az iki yıl boyunca birlikte yaşamış olan iki kişi arasındaki birliktelik olarak tanımlamaktadır. Fransız Kanununda ise, Medenî Kanununun 515-8. maddesi, birlikte yaşayan aynı cinsiyetten kişilerin çift olarak kabul edilebileceğini tanıyarak, evli olmayan farklı ve aynı cinsiyetten çiftlere eşit muamele göstermektedir. Bu bakış açısı, -Avrupa ve Topluluk Hukuku tarafından birlikte yaşayan aynı cinsiyetteki çiftlerin ‘birlikte yaşayan çift olarak’ kabul edilmesi ve birçok Avrupa Birliği üyesi ülkenin millî

⁴² Case C-65/98, *Safet Eyüp v. Austria*, judgment of 22 June 2000, § 36, [2000] ECR I-4747.

⁴³ LEVINET M., ‘L’embarras du juge européen des droits de l’homme face à l’homosexualité’, *Cohabitation non maritale, Évolution récente en droit suisse et étranger*, Geneva (Librairie Droz) 2000, s. 61 vd.

⁴⁴ Bkz. Örneğin, ECHR judgment of 9 January 2003, *S.L. v. Austria*, unreported; ECHR judgment of 31 July 2000, *A.D.T. v. The United Kingdom*, Reports 2000-IX; ECHR judgment of 27 September 1999, *Smith and Grady v. The United Kingdom*, Reports 1999-VI; ECHR judgment of 27 September 1999, *Lustig-Prean and Beckett v. The United Kingdom*, Reports 1999-VI; ECHR judgment of 30 July 1998, *Sheffield and Horsham v. The United Kingdom*, Reports 1998-V; ECHR judgment of 22 April 1993, *Modinos v. Cyprus*, Series A, No. 259; ECHR judgment of 26 October 1988, *Norris v. Ireland*, Series A, No. 142; ECHR judgment of 22 October 1981, *Dudgeon v. The United Kingdom*, Series A, No. 45.

⁴⁵ Case C-249/96, *Lisa Jacqueline Grant v. South-West Trains Ltd*, judgment of 17 February 1998, § 35, [1998] ECR I-621.

hukukunda eşit muamelenin garanti edilmesi-, bu tür birliktelikleri, Milletlerarası Özel Hukukunun şahsî hal kategorisine bağlayan faktörler olarak kabulüne hizmet eder⁴⁶.

b. Medenî Kanunun 515-8 Maddesinin Önemi. 15 Kasım 1999 tarihli Kanun temelinde, Fransız Medenî Kanununun 515-8. maddesi, evlilik dışı ilişkiyi ‘aynı veya farklı cinsiyette birlikte yaşayan iki kişinin, bir çift olarak istikrar ve süreklilik içeren, toplum hayatındaki *fiili* beraberliği’ olarak tanımlamaktadır. 515-8. maddede bahsedilen evlilik dışı ilişki, ‘süreklilik ve istikrar karakteri gösteren ortak yaşam biçimi’ olarak tanımlandığından dolayı, Fransız Milletlerarası Özel Hukukunda da ‘evlilik dışı birlikte yaşama modelini’ oluşturmaktadır. 515-8. maddenin ifade biçimi, evlilik dışı birlikte yaşayan çiftlerin cinsel yönelimlerine -farklı veya aynı cinsiyetten olmalarına- ilişkin herhangi bir ayırım yapmamaktadır. Son olarak, 515-8. maddede yapılan tanımın, ‘Fransız Medenî Kanunu: Birinci Kitap’ bünyesine dâhil edilmesi önem arz etmektedir. Profesör *Audit*’e göre, ‘belirli bir sorunun, Medenî Hukukun belirli bir alanı içerisinde veya Medenî Kanunun belirli bir bölümünde düzenlenmesi, bu sorunun Milletlerarası Özel Hukuk kapsamında vasıflandırılmasının bir belirtisi olarak değerlendirilebilir⁴⁷’. Sonuç olarak, evlilik dışı birlikte yaşama durumunu -tarafaların cinsel eğilimlerine bakılmaksızın-, şahsî statü olarak kabul etmek için bazı nedenler bulunmaktadır⁴⁸.

2. Kayıtlı Birliktelik

Kayıtlı birliktelik, birlikte yaşayan çiftlerin, hukukî statü kazanmak amacıyla, yaşadıkları ilişkiyi resmî şekilde tescil ettirmek zorunda olmaları bakımından ‘resmî’ bir ilişki olarak kabul edilebilir. Örneğin, *Lyon*’da tanışan biri Fransız diğeri Alman iki erkek, beraberliklerini, 1997’den beri birlikte yaşadıkları *Kopenhag*’da nüfus müdürlüğünde tescil ettirir. Bu durumda, bir kez daha, kayıtlı birliktelik müessesesini, şahsî statü olarak vasıflandırmadan yana iki tez bulunmaktadır. (a) Birlikteliğin kayıt altına alındığı koşullar, yaşanan ilişkinin şahsî niteliğini vurgulamaktadır; (b) 15 Kasım 1999 tarihli Kanun, Fransız Medenî Kanunu: Birinci Kitap Kişiler Hukuku bünyesine dâhil edilmiştir.

a) Şahsî Hâl. Evli olmayan çiftlerin ilişkilerini düzenlemenin yeni bir şekli olarak tasarlanan kayıtlı birliktelik müessesesi, kanunen belirlenmiş hak ve yükümlülükleri kabul

⁴⁶ Bkz. GAUDEMET-TALLON H. (note 32), s. 167 ve dipnot 482.

⁴⁷ AUDIT B., *Droit international privé*, 3rd ed., Paris (Economica) 2000, No. 194.

⁴⁸ LOUSSOUARN Y./ BOUREL P., *Droit international privé*, 7th ed., Paris (Daloz) 2001, p. 350, footnote No. 3.

ettiğini beyan eden çiftlere hukukî statü sağlamaktadır. Bu çalışmada ele alınan tüm kanunlarda, kayıtlı birliktelik kategorisi için belirlenen koşullar, bu ilişki türünün çok güçlü bir kişisel boyutunun olduğunu onaylamaktadır. Her bir bireyin yerine getirmesi gereken geleneksel şartlar (yaş, rıza, hukukî ehliyet gibi) dışında, çeşitli millî kanunlar genel olarak bu iki kişiye, evlilikteki koşullara benzer koşullar belirlemektedir. Fransız *Anayasa Konseyi*, *medenî dayanışma sözleşmesinin* geçersizlik koşullarının, ensest ilişkiler veya sadakat yükümlülüğünün ihlali gibi, evlenme engellerine paralel olmasını gerekli görmektedir⁴⁹. Fransız Anayasa Konseyi, kayıtlı birliktelikteki bu engeller, evliliğe de engel olduğu için, esas itibarıyla tamamen ‘şahsî’ olduğu yönünde yorumunda bulunmaktadır⁵⁰. 31 Mayıs 2001 tarihli kararında, Avrupa Topluluğu Adalet Divanı da ayrıca, tamamen aynı olmasa da, ‘kayıtlı birliktelik’ ve ‘evlilik’ kurumlarının birbirine benzer olduğunu ifade etmiştir⁵¹.

Ensest ilişkinin yasaklanması: Belçika hukukuna göre, kanunen birlikte yaşama hariç [Medenî Kanun, m. 1475(1)], kayıtlı birlikteliklere ilişkin çıkarılan tüm kanunî hükümler, ensest ilişkiyi yasaklamaktadır. Danimarka hukuku, evlilikte olduğu gibi, gelecekte kayıtlı birliktelik kuracak çiftlerin, yakın hısım olamayacağı yönündeki zorunluluğu getirmektedir (4 Haziran 1969 tarih ve 256 sayılı Kanun, m. 6 ve 9). Norveç hukuku, alt ve üst soy ile kardeşler arasında kayıtlı birliktelik yaptırılmasını yasaklayan hükümler içermektedir (4 Temmuz 1991 tarih ve 47 sayılı Kanun, m. 3). Alman hukuku ise düz çizgi hısımları (örneğin, öz veya üvey kardeşler) arasında kayıtlı birlikteliği yasaklamaktadır [16 Şubat 2001 tarihli Kanun, § 1(1)]. Benzer şekilde, İsveç hukuku da alt ve üst soy arasında veya öz kardeşler arasındaki kayıtlı birliktelikleri yasaklamaktadır (23 Haziran 1994 tarih ve 117 sayılı Kanun, Bölüm 1, m. 3/1); üvey kız ve erkek kardeşler arasındaki birlikteliklere ise resmî izin alınması şartıyla onay verilmektedir (Bölüm 1, m. 3/2). Yakın hısımlar arasındaki birlikteliklerin kaydı, İzlanda (14 Nisan 1993 tarih ve 31 sayılı Kanun, m. 9 ve 10), Hollanda (Medenî Kanun m. 1: 80a (7) ve 1:41) ve Fransız (Medenî Kanun m. 515-2-1) hukuklarında da yasaklanmıştır.

‘Çok eşliliğin’ yasaklanması: Kayıtlı birlikteliği kabul eden tüm kanunî düzenlemelerde ortak olan bir başka koşul da, ‘çok eşliliğin’ yasaklanmasıdır. Örneğin, Alman hukukuna

⁴⁹ *Conseil constitutionnel*, judgment No. 99-419, of 9 November 1999 on the Act on the *civil solidarity pact*, § 26, *Journal Officiel* of 16 November 1999, s. 16962 vd.

⁵⁰ *Conseil constitutionnel* (note 49), § 27.

⁵¹ Joined Cases C-122-99P and C-125-99/P, *D. and Kingdom of The Netherlands v. Council of the European Union*, judgment of 31 May 2001, § 35, [2001] ECR I-4319; *Recueil Dalloz* 2001 (jur.), p. 3380, note NOURISSAT C./ DEVERS A.; *Columbia Journal of European Law* 2002, p. 92, note CANOR I. Ayrıca bkz. Case T-264/97, *D. v. Council of the European Union*, judgment of 28 January 1999, [1999] ECR-SC I-A-1 and II-1; *Revue Trimestrielle de Droit Familial* 1999, p. 370, note FALLON M.; *European Law Review* 1999, p. 419, note DENYS C.

göre, kayıtlı birliktelik, taraflardan biri evli veya başka bir kayıtlı birlikteliği varsa geçersizdir (16 Şubat 2001 tarihli Kanun § 1. 2). Benzer şekilde Belçika hukuku da, birlikte yaşayacak taraflardan biri evliyse veya hukukî başka bir birlikte yaşam modeline dâhilse, birliktelik tescil edilemez (Medenî Kanun m. 1475, §2. 1). Norveç hukuku ise, sadece bekâr kişilerin kayıtlı birliktelik kurabileceğini düzenlemektedir. Dolayısıyla taraflardan biri evliyse veya daha önceden kurulmuş kayıtlı birliktelik varsa, yeni kayıtlı birliktelik kurmak engellenmiştir (30 Nisan 1993 tarih ve 40 sayılı Kanun, m. 2/1). Fransız Medenî Kanununun 515-2. maddesi de, taraflardan biri evliyse veya *medenî dayanışma sözleşmesi* akdetmişse, geçerli bir *medenî dayanışma sözleşmesi* akdedemeyeceğini düzenlemektedir. Aynı koşullar, İsveç (23 Haziran 1994 tarih ve 1117 sayılı Kanun, Bölüm 1, m. 3/3), İzlanda (14 Nisan 1993 tarih ve 31 sayılı Kanun, m. 11) ve Hollanda [Medenî Kanun, m. 1: 80a (3) ve (4)] hukukunda da düzenlenmiştir.

Kayıtlı birlikteliğe ilişkin bu engellerin varlığı (yakın hısımlık, mevcut evlilik veya sona ermemiş bir kayıtlı birlikteliğin tarafı olmak), bu müesseseyi, şahsî statü kategorisinde vasıflandırmayı gerekli kılmaktadır. Fransız doktrininde baskın görüş bu yöndedir⁵². Yabancı hukuklardaki kayıtlı birliktelikler gibi, *medenî dayanışma sözleşmesinin* de, şahsî hale ilişkin kurallara tâbî olması gerekmektedir: Bu sözleşme, evliliğe benzer bir amaca, yani çiftlerin ortak yaşamlarının düzenlenmesi (*vie commune*) amacına hizmet etmektedir⁵³; dahası bu sözleşme, her şeyden önce tarafların beraberliğini düzenlemektedir⁵⁴.

b. Medenî Kanunun 515-1 ilâ 515-7 Maddelerinin Rolü. 15 Kasım 1999 tarihli Kanun uyarınca, Fransız Medenî Kanununun 515-1. maddesi, aynı veya farklı cinsiyetten iki kişinin akdettiği *medenî dayanışma sözleşmesinin* amacının, bu kişilerinin ortak yaşamlarını düzenlemek olduğunu öngörmektedir. Kanunun 515-1. maddesinde belirtilen koşullara rağmen, Fransa’da yaygın görüş *medenî dayanışma sözleşmesini*, sıradan bir sözleşme değil, ‘resmî’ bir şahsî ilişki olarak kabul etmektedir⁵⁵. Bu yüzden *medenî dayanışma sözleşmesi*, kayıtlı birlikteliğin Fransa’daki yansımasıdır: *Medenî dayanışma sözleşmesine* taraf olan çift, müşterek ikametgâhlarındaki [Yazar’ın ‘*permanent residence*’ kavramını ‘ikametgâh’ karşılığı olarak kullandığı anlaşılmaktadır (ÇN)] yerel mahkemede ortak bir bildiriye imzalar [m. 515-3 (1)]. Bazı belgeler hazırlandıktan sonra, imzalanan bu bildiri, tarafların müşterek

⁵² MAYER P./ HEUZÉ V., *Droit international privé*, 7th ed., Paris (Montchrestien) 2001, No. 547.

⁵³ LOUSSOUARN Y./ BOUREL P. (note 48), No. 286.

⁵⁴ AUDIT B. (note 47), No. 623bis.

⁵⁵ Bkz. AUDIT B. (note 47), No. 623bis; FULCHIRON H., ‘Réflexions sur les unions hors mariage en droit international privé’ (note 32), s. 899-900; HUET A. (note 32), s. 541-544; LOUSSOUARN Y./ BOUREL P. (note 48), No. 286; MAYER P./ HEUZÉ V. (note 52), No. 547.

ikametgâhındaki yerel mahkemenin kayıt memuru tarafından tutulan sicile tescil edilir (m. 515-3(3)). *Medenî dayanışma sözleşmesi*, Fransız Medenî Kanunu Birinci Kitabının 515-1 ilâ 515-7. maddelerinde düzenlendiğinden, 515-8. maddede yer alan evlilik dışı ilişkilerde olduğu gibi bu müessesenin -ve genel olarak kayıtlı birliktelik kurumunun- şahsî statü olarak varsayılması için nedenler bulunmaktadır⁵⁶.

B. Evlilik Dışı Beraberlikleri Şahsî Statü Olarak Vasıflandırmanın Önemi

Fransız doktrininde bir görüş, (1) evlilik dışı beraberliklerin Milletlerarası Özel Hukukun amacı doğrultusunda evlilik olarak vasıflandırılması gerektiğini savunmaktadır. Bizim görüşümüze göre ise, (2) evlilik dışı birlikte yaşama hali, evliliğe indirgenemez ve bu nedenle de, şahsî statü çerçevesinde yeni bir uluslararası kategori oluşturulması ihtiyacı bulunmaktadır.

1. Evlilik Dışı Beraberliklerin Evlilik Olarak Vasıflandırılması

Evlilik dışı beraberliklerin gittikçe daha fazla evliliğe benzediği gerçeğinden yola çıkan⁵⁷ Fransız doktrinindeki bazı yazarlar, bu tür birlikteliklerin -birlikte yaşama⁵⁸ veya kayıtlı birliktelik-, evlilik gibi muamele görmesi gerektiği görüşünü savunmaktadır⁵⁹. Bunun da ötesinde, doktrinindeki bu görüş, evlilik dışı beraberliklerin kurulması için gerekli koşulların, esas itibariyle evlilik için gerekli koşullara benzer olduğunu; sonuçlarının, evliliğin sonuçlarına; sona erme şeklinin de gittikçe evliliğin sona erme şekline benzediğini vurgulamaktadır. Bir başka deyişle, evlilik dışı birlikte yaşama modelleri, millî hukuklardaki evliliğe çok benzemektedir. Bu nedenle de, Milletlerarası Özel Hukukta evlilik olarak işlem görmesi kabul görmektedir. Öte yandan, evlilik dışı beraberliklerin evlilik olarak vasıflandırılması gerektiğini savunan görüş ikna edici değildir.

⁵⁶ Bkz. FULCHIRON H., ‘Réflexions sur les unions hors mariage en droit international privé’ (note 32), p. 900; HUET A. (note 32), p. 543; MAYER P./ HEUZE V. (note 52), No. 547.

⁵⁷ Karşılaştırınız, GRAHAM-SIEGENTHALER B.E., ‘Principles of Marriage Recognition Applied to Same-Sex Marriage Recognition in Switzerland and Europe’, *Creighton Law Review* 1998, s. 121 vd.; MARTIN J., ‘English Polygamy Law and the Danish Registered Partnership Act: A Case for the Consistent Treatment of Foreign Polygamous Marriages and Danish Same-Sex Marriages in England’, *Cornell International Law Journal* 1994, s. 418 vd.; McNORRIE K., ‘Reproductive Technology, Transsexualism and Homosexuality: New problems for International Private Law’, *I.C.L.Q.* 1994, s. 757 vd.

⁵⁸ CHANTELOUP H. (note 32), s. 8, dipnot 7. Ayrıca bkz. GAUDEMET-TALLON H. (note 32), s. 171 vd.

⁵⁹ KHAIRALLAH G., ‘Les “partenariats organisés” en droit international privé’ (note 32), s. 321 vd.; ID., ‘La qualification du PACS en droit international privé’ (note 32), s. 80 vd.; MIGNOT M. (note 32), s. 650 vd.

Öncelikle, evlilik dışı beraberlikleri düzenleyen millî hukuklar, kategorik olarak bu tür beraberlikleri evlilikle denk tutmayı reddetmektedir. İskandinav hukukundaki kayıtlı birlikteliklere ilişkin olarak Profesör *Agell*, temelde yatan felsefe ve terminolojik açıdan, birlikte yaşamının, evlilikle aynı şey olmadığını ifade etmektedir. *Agell*'e göre, evlilik, hâlâ farklı cinsiyetten kişiler arasındaki beraberlikler için tahsis edilmiş bir müessesedir, oysa kayıtlı birlikteliğin esas itibarıyla sadece hukukî sonuçları evlilikle aynıdır⁶⁰. Bu konuda bir tavır takınmak suretiyle Avrupa Toplulukları Adalet Divanı şu noktaları gözlemlemiştir:

‘Şu [...] bir gerçektir ki, 1989 yılından bu yana gittikçe artan sayıda Üye Devlet, evlilik yanında, aynı veya karşı cinsiyetten kişiler arasında farklı beraberlik biçimlerini kanunen tanımakta; bu tür beraberliklerin hem taraflar hem ilgili üçüncü şahıslar açısından, evlilikle aynı veya benzer sonuçlar doğurduğuna ilişkin düzenlemeler kabul etmektedir⁶¹’.

Diğer taraftansa Adalet Divanı şu noktada ısrar etmektedir:

‘Şu bir gerçektir ki [...], büyük farklılıklar dışında, daha önce hukuken tanınmayan çiftler arasındaki beraberliklerin kayıt altına alınmasına ilişkin düzenlemeler, Üye Devletlerde evlilikten ayrı bir müessese olarak kabul görmektedir⁶²’.

Sonuç olarak Mahkeme şu noktaya işaret etmiştir:

‘Topluluğa Üye Devletlerde, aynı veya farklı cinsiyetten kişilerin birlikteliklerini tanımayla ilgili bu husus, hukuklar arasındaki büyük farklılığı ve evlilik ile diğer hukukî birliktelik biçimlerine ilişkin genel bir benzeşmenin bulunmadığını yansıtmaktadır⁶³’.

Açıkçası bu durum, evlilik dışı beraberliklerin, yazılı hukuk tarafından düzenlenmediği zaman da geçerlidir⁶⁴.

İkinci olarak, evlilik dışı beraberlikleri evlilikle aynı kategoriye yerleştirmek için, bu tür beraberliklerin, Fransa’daki evlilik kavramına uygun olması gerektiği savunulabilir. Fransız hukukunun ve aynı zamanda Avrupa hukukunun temel ilkelerine göre⁶⁵ evlilik, sadece erkek ve kadın arasında bir birliktelik şeklinde olabilir. Bunun sonucunda, *lex fori*’ye uygun bir

⁶⁰ AGELL A., ‘Family Forms and Legal Policies. A Comparative View from a Swedish Observer’, *Scandinavian Studies in Law* 1999, s. 197 vd. özellikle s. 208. Ayrıca bkz. DINESEN J.K.A., ‘L’initiative scandinave: le partenariat enregistré’, *Études offertes à J. Rubellin-Devichi*, Paris (Litec) 2002, s. 417 vd. özellikle s. 423.

⁶¹ Joined Cases C-122-99P and C-125-99/P (note 51), § 35.

⁶² Joined Cases C-122-99P and C-125-99/P (note 51), § 36.

⁶³ Joined Cases C-122-99P and C-125-99/P (note 51), § 50.

⁶⁴ Bkz. Case T-65/92, *Arauxo-Dumay v. Commission*, judgment of 17 June 1993, § 28, [1993] ECR II-567.

⁶⁵ ECHR, judgment of 27 September 1990, *Cossey v. The United Kingdom*, § 46, Series A, No. 184. – judgment of 17 October 1986, *Rees v. The United Kingdom*, § 49, Series A, No. 106.

vasıflandırma yapılmak istendiğinde⁶⁶, Fransız maddî hukuku aynı cinsiyetten kişilerin evliliğini yasakladığı sürece, Milletlerarası Özel Hukukta aynı cinsiyetten kişilerin beraberliklerini, evlilik olarak vasıflandırmak mümkün değildir. Aslında, aynı cinsiyetten kişilerin beraberliğini evlilik olarak vasıflandırmak, aynı cinsiyetten kişilerin evliliğini Fransız maddî hukukuna Milletlerarası Özel Hukuk yoluyla dâhil etmek anlamı taşır⁶⁷. Buradan şu sonuç çıkmaktadır ki, Fransa’da aynı cinsiyetten kişiler arasındaki evlilik dışı beraberlikleri evlilik olarak vasıflandırmak mümkün değildir.

Üçüncü olarak, evli olmayan çiftlerin ilişkisini evlilik olarak vasıflandırmak, evliliğe ilişkin bağlama kurallarının, evlilik dışı beraberliklerde de uygulanması sonucunu doğurur ki; bu gerçek bir çözüm değildir. Aslında, kayıtlı birliktelik durumunda, bağlama kuralları mutlaka, söz konusu müesseseyi tanıyan bir millî hukuka yargı yetkisi vermelidir; böylelikle, evliliğe ilişkin bağlama kuralının uygulanması söz konusu olmaz⁶⁸. Buradan şu anlaşılmaktadır ki, evliliğe uygulanan bağlama kuralları, evlilik dışı beraberlikler için uygun olmadığından, evlilik dışı birlikte yaşama modelini evlilik olarak vasıflandırmak anlamsızdır.

2. Evlilik Dışı Beraberlikler İçin Bir Kategori Oluşturmak

Doktrinde bazı Fransız⁶⁹ veya diğer hukukçuların⁷⁰ savunduğu gibi, bu çalışma da, şahsî statü içinde, evlilikten farklı yeni bir Milletlerarası Özel Hukuk kategorisinin oluşturulması gerektiğini ileri sürmektedir: Evlilik dışı beraberlik kategorisi (*concubinage*)⁷¹.

⁶⁶ Bkz. Cass. 1st civ., judgment of 22 June 1955, *Caraslanis*, ANCEL B./ LEQUETTE Y., *Les grands arrêts de la jurisprudence française de droit international privé*, 4th ed., Paris (Dalloz) 2001, No. 27.

⁶⁷ Karşılaştırınız, GUILLAUME F., ‘Une proposition de réglementation du partenariat insérable dans la LDIP’, *Cohabitation non maritale. Évolution récente en droit suisse et étranger*, Geneva (Droz) 2000, s. 180 vd. özellikle s. 183.

⁶⁸ Karşılaştırınız, AUDIT B. (note 47), No. 195: ‘Bien que les règles de conflit, une fois adoptées s’énoncent dans un enchaînement “catégorie-rattachement”, c’est parfois en fonction du rattachement qu’il faut se prononcer sur l’inclusion de la question dans telle catégorie’.

⁶⁹ FULCHIRON H., ‘Réflexions sur les unions hors mariage en droit international privé’ (note 32), s. 901 vd.; GAUTIER P.-Y., ‘L’union libre en droit international privé’ (note 32).

⁷⁰ JESSURUN D’OLIVEIRA H.U., ‘Registered partnerships, paces and private international law. Some reflections’, *Riv. dir. int. priv. proc.* 2000, s. 293 vd.; ID., ‘Le partenariat enregistré et le droit international privé’, *Travaux du comité français de droit international privé*, Paris (Pédone) to be published; ŠARČEVIĆ P., ‘Private international law aspects of legally regulated forms of non-marital cohabitation and registered partnerships’, in this *Yearbook* 1999, s. 37 vd.; ID., ‘Zur nichtelichen Lebensgemeinschaft im internationalen Privatrecht, unter besonderer Berücksichtigung der jugoslawischen Teilrechte’, *Das Standesamt* 1981, s. 176 vd. Ayrıca bkz. SÁNCHEZ LORENZO S., ‘Las parejas no casadas ante el derecho internacional privado’, *REDI* 1989, s. 487 vd.

⁷¹ DEVERS A. (bkz. dipnot **), No. 158 vd.

a) Karşılaştırmalı Hukukta Evlilik Dışı Beraberliklerin Türleri. Karşılaştırmalı hukukta evlilik dışı beraberliklerin türleri; bir yanda, evlilik dışı birlikte yaşama, diğer yanda kayıtlı birlikteliktir.

Evlilik dışı birlikte yaşama, evlilik dışı beraberliklerin dünyada en yaygın biçimidir: Çiftler, evlilik dışı birlikte yaşarlar. Evlilik olmaksızın birlikte yaşama modeline ilişkin farklı ülkelerde olası iki yaklaşım bulunmaktadır: Bu durum ya kanun koyucu tarafından göz ardı edilir ya da bu tür beraberliklerin medenî hukuk boyutunun tamamı ya da bir kısmı kanunlarla düzenlenir. İlk olasılıkta, birlikte yaşayan çiftler, herhangi bir kanunî çerçeve çizilmeksizin bir çift olarak birlikte yaşar; buna, *fiili* birlikte yaşama denir. Birlikte yaşayan çiftler, özellikle ayrılık durumunda, malvarlığı ilişkilerini düzenleyen bir sözleşme akdedebilir⁷². Eğer hiçbir sözleşme akdedilmemiş ve beraberlik sona ermişse, yetkili hâkim, söz konusu malvarlığı uyuşmazlıklarını Medenî Kanun hükümlerine göre çözecektir⁷³. İkinci olasılıkta ise hukuk, evlilik dışı birlikte yaşayan çiftlere, onların bir statü talebine başvurmalarını zorunlu kılmaksızın kanunî bir statü vermektedir; bu kanunî birlikte yaşama statüsü olarak bilinir. Beraberlik; süreklilik, tutarlılık ve farklı cinsiyetten olma gibi belirli hukukî koşulları karşıladığı ölçüde hukukî sonuç doğurur.

Örneğin Bolivya hukukunda, evlilik dışı birlikte yaşama modeli şu şekilde tanımlanır: ‘*se entiende haber unión conyugal libre o de hecho cuando el varón y la mujer, voluntariamente, constituyen hogar y hacen vida común en forma estable y singular [...]*’ (Aile Kanunu, m. 158). Bolivya hukukuna göre, ‘*uniones conyugales libres o de hecho que sean estables y singulares [...] producen efectos similares al matrimonio, tanto en las relaciones personales como patrimoniales de los convivientes*’ (m. 159). 28 Aralık 1990 tarih ve 54 sayılı Kolombiya Kanununa göre, ‘*unión marital de hecho, formada entre un hombre y una mujer, que sin estar casados, hacen una comunidad de vida permanente y singular*’ (m. 1). Kolombiya hukukuna göre bu beraberlik, eşlerin evlilikte kanunî mal rejimi olan mal ortaklığı rejimini ortaya çıkarır (m. 2-9). 26 Mayıs 1976 tarih ve 15 sayılı Slovenya Kanunu ise ‘evli olmayan kadın ve erkek arasında süreklilik arz eden bir beraberlik, taraflar arasında kanunî evlilik engeli bulunmaması koşuluyla, evlilik durumunda sahip olunan hakların aynısına sahip olmaları sonucunu doğurur’ (m. 12) hükmünü içermektedir.

Yukarıda bahsedildiği gibi, kayıtlı birliktelik, genellikle Avrupa ülkelerinde olmak üzere,

⁷² Örneğin İtalya’da, (DEL PRATO E., ‘Patti di convivenza’, *Familia* 2002, s. 959 vd.) and in Switzerland (PICHONNAZ P., ‘Conventions et couples de concubins’, *FamPra.ch* 2002, s. 670 vd.).

⁷³ Bkz. MARTY-SCHMID H., *La situation patrimoniale des concubins à la fin de l’union libre – Étude des droits suisse, français et allemand*, Geneva (Librairie Droz) 1986.

birkaç ülkede kabul edilmiş yeni bir müessesedir. Evlilikte olduğu gibi çiftler özel bir sicile ilişkilerini tescil ettirmek suretiyle birbirlerine olan bağlılıklarını resmî şekilde açıklar. Bu durumda ilişkiyi kayıt altına aldirmek, kayıtlı birlikteliğin kurulmasının koşuludur.

Bu husus, görünürde benzer olsa da temelde farklı bir başka durumla karıştırılmamalıdır: Bu, yetkili memurun, evli olmayan çiftlere, onların evlilik dışı beraberliklerini onaylayan bir belge vermesi hâlidir. Örneğin Macaristan'da 'evlilik dışı ilişkiler, evlendirme dairesi veya bir başka devlet dairesinde kayıt altına alınmaz; ancak ilişkiyi kanıtlamak için Kanun, evli olmayan çiftin, ilçe belediye başkanlığına müracaat ederek yaşadıkları *fiili* beraberliği beyan etmeleri olanağı sağlamaktadır. Belediye başkanlığı, bu beyanı yazılı şekilde kayıt altına alır ve bir belge hazırlar⁷⁴. Bu belgenin amacı, yaşanan evlilik dışı beraberliğe ilişkin delil teşkil etmesidir. Buna karşın, kayıtlı birlikteliklerde yapılan kayıt/tescil işlemi, birlikteliğin kurulması için gerekli şekil koşuldur.

Evliliğe resmî niteliğini veren yetkili memur ile kayıtlı birliktelikleri kayıt altına alan memurun aynı kişi olması sıklıkla karşılaşılan bir durumdur⁷⁵. Diğer ülkelerdeki kayıtlı birlikteliklere ilişkin kanunlardan farklı olarak Fransız Kanunları, *medenî dayanışma sözleşmesini* kayıt altına alma yetkisini yerel mahkemenin kayıt memuruna vermektedir.

Bazı kayıtlı birliktelik türleri evliliğe o kadar benzer ki, kanun koyucular bu beraberlikleri, evliliği yöneten kurallar [Bu ifade '*the rules governing marriage*' karşılığı olarak kullanılmıştır (ÇN)] olarak adlandırır. Bu durum, İskandinav hukukunda söz konusudur: 7 Haziran 1989 tarih ve 375 sayılı Danimarka Kanunu, 23 Haziran 1994 tarih ve 1117 sayılı İsveç Kanunu, 12 Haziran 1996 tarih ve 87 sayılı İzlanda Kanunu, 30 Nisan 1993 tarih ve 40 sayılı Norveç Kanunu ve 8 Kasım 2001 tarih ve 950 sayılı Finlandiya Kanununda olduğu gibi. Diğer kayıtlı birliktelik türleri, evlilik kurumunu korumak amacıyla, evlilikten daha da uzaklaştırılmaktadır. Bu durum, 15 Kasım 1999 tarihli Fransız Kanununda ve 23 Kasım 1998 tarihli Belçika Kanununda görülmektedir.

Sonuç olarak karşılaştırmalı hukuk, evlilik dışı beraberlikleri, esas itibariyle evlilik dışı birlikte yaşama ve kayıtlı birliktelik olarak iki ana bölüme ayırmaktadır.

b. Milletlerarası Özel Hukukta Evlilik Dışı Beraberliklerin Türleri. *Rabel*'in belirttiği gibi, bir bağlama kuralı, milletlerarası unsurlu ilişkiler için ancak karşılaştırmalı hukuktaki

⁷⁴ MASSIP J., 'Le partenariat enregistré et l'état civil', *Civil law aspects of emerging forms of registered partnerships. Legally regulated forms of non-marital cohabitation and registered partnerships*, 5th European Conference on family law, The Hague, Council of Europe, 1999, CONF5 (99) RAP 3, s. 4.

⁷⁵ Bkz. MASSIP J., 'L'état civil et les statuts légaux du concubinage', *Études offertes à J. Rubellin-Devichi*, Paris (Litec) 2002, s. 555 vd.

benzer durumlar arasındaki farklılıklar dikkate alındığı ölçüde uygundur⁷⁶. Yukarıda da belirtildiği gibi, evlilik dışı beraberlikler -özellikle evlilik dışı birlikte yaşama modeli ile kayıtlı birliktelikler- arasında farklılıklar bulunmaktadır. Birlikte yaşama modeli herhangi bir şekli koşula ihtiyaç duymazken, kayıtlı birlikteliklerde bu tür koşullar aranmakta; bu nedenle farklı sorunlar ortaya çıkmaktadır. Öte yandan ve daha da önemlisi, evlilik dışı birlikte yaşama müessesesi, dünya genelinde var olan bir müessese iken; kayıtlı birlikteliği sadece sınırlı sayıda ülke kanunen düzenlemiştir. Bu yüzden, evlilik dışı birlikte yaşama için bağlama kuralı tarafsız olabilirken -yani bu kural, neredeyse her ülkeyi işaret edebilir-, kayıtlı birliktelikler için bağlama kuralı, kayıtlı birliktelikleri tanıyan bir ülkeyi işaret etmesi gerektirdiği için kısıtlıdır. Bunun sonucu olarak biz, evlilik dışı birliktelikler kategorisinin iki alt kategoriye ayrılmasını önermekteyiz: Evlilik dışı birlikte yaşama (resmî şekil koşulları olmadan yaşanan beraberlikler) ve kayıtlı birliktelik (resmî şekil koşulları olan beraberlikler).

Evlilik dışı birlikte yaşama alt kategorisi, evliliğin (ve kayıtlı birlikteliğin) aksine, tek bir koşul -yani çift olarak birlikte yaşama- dışında⁷⁷ hiçbir şekli koşul taşımayan evlilik dışı beraberlik kapsamındadır. ‘Resmî olmayan’ beraberlikler için özel bir kategori oluşturmak, karşılaştırmalı Milletlerarası Özel Hukukta yeni değildir⁷⁸. Örneğin 1982 eski Yugoslavya⁷⁹, 1992 Hırvatistan⁸⁰ ve 1999 Slovenya⁸¹ Kanunları, evlilik için belirlenmiş bağlama kuralından farklı olarak, evlilik dışı birlikte yaşama modeli için özel bir bağlama kuralı içermektedir. Benzer şekilde, 1 Kasım 1999’da yürürlüğe giren *Macao Eyaleti Medenî Kanunu*, *fiili* beraberlikleri düzenler ve evlilik dışı birlikte yaşama modeli için bir bağlama kuralı içerir⁸² (m. 58). Bu yabancı hukuklarda, evlilik dışı birlikte yaşama modeli için belirlenen özel bağlama kuralı, sadece farklı cinsiyetten kişilerin beraberliklerinde uygulanır. Buna karşın, evlilik dışı birlikte yaşama modeli için Fransa’daki bağlama kuralı sadece farklı cinsiyetteki çiftler için değil, aynı cinsiyetteki çiftlere de uygulanacak şekilde belirlenmiştir. Bu husus, *Medenî Kanunun* 515-8. maddesinde ‘evlilik dışı birlikte yaşama, toplumsal hayatta *fiili* bir

⁷⁶ RABEL E., ‘Le problème de la qualification’, *Rev. crit. dr. int. pr.* 1933, s. 1 vd. özellikle s. 37.

⁷⁷ GAUTIER P.-Y., in *Rép. internat. Dalloz* (note 32), No. 11.

⁷⁸ Bkz. ŠARČEVIĆ P., ‘Cohabitation without Marriage: The Yugoslavian Experience’ (note 3), s. 335.

⁷⁹ ŠARČEVIĆ P., ‘The New Yugoslav Private International Law Act’, *Am. J. Comp. L.* 1985, s. 283 vd, özellikle s. 291-292.

⁸⁰ ŠARČEVIĆ P., ‘Private international law aspects of legally regulated forms of nonmarital cohabitation and registered partnerships’ (note 70), dipnot 21.

⁸¹ CONETTI G., ‘La legge sul diritto internazionale privato della Repubblica di Slovenia’, *Riv. dir. int. priv. proc.* 2000, s. 569 vd. özellikle s. 572.

⁸² Bkz. MARQUES DOS SANTOS A., ‘The new private international law rules of Macao’, in this *Yearbook* 2000, s. 133 vd. özellikle s. 149, and MOURA RAMOS R.M., ‘The Private International Law Rules of the New Special Administrative Region of Macau of the People’s Republic of China’, *Louisiana Law Review* 2000, s. 1281 vd. özellikle s. 1294.

beraberlik olarak tanımlanan [...] farklı veya aynı cinsiyetten iki kişi arasında evlilik olmaksızın çift olarak birlikte yaşama durumudur' şeklinde ifade edilmiştir. Bu kanunî hükümler ışığında, evlilik dışı birlikte yaşama modeli için Fransa'daki geçerli bağlama kuralının, farklı cinsiyetteki kişilere özgü olduğu söylenemez. Bu nedenle, Fransız Milletlerarası Özel Hukukunun amacı doğrultusunda, evlilik dışı birlikte yaşama, cinsel eğilimleri ne olursa olsun iki bireyin birlikte yaşamasıdır.

Kayıtlı birliktelik alt kategorisi ise, evlilikte nikâh işlemi ile kıyaslandığında, resmî bir işlemle (kayıt/tescil işlemi) kurulan evlilik dışı beraberlikler kapsamındadır. Bu beraberlik türü çok yeni bir müessese olduğu için günümüzde sadece birkaç ülkede bağlama kuralı bulunmaktadır. Hollanda'da, Milletlerarası Özel Hukuk Hollanda Komitesi, evlilik için belirlenmiş bağlama kuralından farklı birkaç bağlama kuralı sunmuş ve Hollanda'da kayıt altına alınan birliktelikler ile Hollanda dışında kayıt altına alınan birliktelikler arasında bir ayırım yapmıştır⁸³. Benzer şekilde, 16 Şubat 2001 tarihinde kabul edilen ve kayıtlı birliktelik müessesesini, Alman maddî hukukuna dâhil eden Alman hukuku da, özel bir bağlama kuralı içermektedir⁸⁴. Aynı şekilde, İsviçre Kanunu da, kayıtlı birliktelikler için, evliliğe ilişkin bağlama kuralından farklı, özel bir bağlama kuralına sahiptir⁸⁵. Alman ve İsviçre Kanunlarına göre, sadece aynı cinsiyetten kişiler arasındaki beraberlikler, kayıtlı birliktelik olarak nitelendirilirken; Hollanda Milletlerarası Özel Hukuk Komitesi ve Belçika Milletlerarası Özel Hukuk Tasarısında belirtilen kurallar⁸⁶, hem farklı hem aynı cinsiyetteki çiftlere uygulanmaktadır. Bizim görüşümüze göre ise, kayıtlı birliktelik alt kategorisi, aynı veya farklı cinsiyetten kayıt yaptırmış çiftlere açık olmalıdır. Fransız Milletlerarası Özel Hukukundaki bu tür bir vasıflandırma, 'farklı veya aynı cinsiyetteki kişiler tarafında *medenî dayanışma sözleşmesinin* akdedilebileceğini' ifade eden Medenî Kanunun 515-1'inci maddesinin kapsamını genişletecektir. Buna bağlı olarak, Fransız Milletlerarası Özel Hukukuna göre kayıtlı birliktelik, aynı veya farklı cinsiyetteki kişiler arasında kayıt altına alınmış/tescil edilmiş bir birliktelik olacaktır.

⁸³ Rapor için bkz. <http://www.minjust.nl:8080/c_actual/rapport/cie/index.htm>.

⁸⁴ Bkz. HOHLOCH G./ KJELLAND C., 'The New German Conflicts Rules for Registered Partnerships', *this Yearbook* 2001, s. 223 vd.; LAGARDE P., 'Allemagne. Partenariat enregistré. Loi relative à l'élimination de la discrimination des unions homosexuelles', *Rev. crit. dr. int. pr.* 2001, s. 772 vd.; QUINONES ESCAMEZ A., 'Eficacia extraterritorial de las uniones de pareja: nuevas normas de derecho internacional privado en la ley alemana (2001)', *Revista jurídica de Catalunya* 2002, s. 833 vd.

⁸⁵ Feuille Fédérale of 25 February 2003, s. 1296, § 17.

⁸⁶ *Proposition de loi portant le Code de droit international privé* (Senate), No. 3- 27/1-2002/2003, of 7 July 2003, m. 58 (*Notion de 'relation de vie commune'*): 'Au sens de la présente loi, les termes "relation de vie commune" visent une situation de vie commune donnant lieu à enregistrement par une autorité publique et ne créant pas entre les cohabitants de lien équivalent au mariage.'

III. Milletlerarası Özel Hukukta Evlilik Dışı Beraberlikler

Öncelikle, (A) evlilik dışı birlikte yaşama modeline uygulanacak hukuk ile kayıtlı birliktelik halinde uygulanabilecek hukuku belirlemek ve daha sonra (B) uygulanacak hukukun kapsamını belirlemek yerinde olacaktır.

A. Uygulanacak Hukukun Belirlenmesi

Evlilik dışı beraberlik, evli olmayan çiftin şahsî statü unsurunu oluşturduğundan, sürekliliği temin edecek bir bağlama noktasının seçilmesi önemlidir⁸⁷. Yapılan araştırmalar göstermiştir ki, çiftlerin statüsü ile ilgili belirsizlik, ailede şiddetli strese neden olmakta, dolayısıyla bu belirsizlik, toplumsal düzene karşı ciddi bir tehdit olarak görülmektedir⁸⁸. (1) Evlilik dışı birlikte yaşama modeli ile (2) kayıtlı birliktelikler arasında ayırım yaparken bu temel hedefi akılda bulundurmak gerekmektedir.

1. Evlilik Dışı Birlikte Yaşamaya Uygulanacak Hukuk

Evlilik dışı birlikte yaşama modeli, birçok ülkenin millî hukukunda tanındığı (kanun ya da içtihat yoluyla) için, uygulanacak hukuku belirlenme süreci, ilgili ülkelerin millî hukuklarından etkilenmez. Örneğin, İsveç'te birlikte yaşayan Fransız erkek ile Macar kadının durumu, yaşadıkları evlilik dışı birlikte yaşama, Fransız (ıçtihat hukuku), Macar (Medenî Kanun, m. 578/G) veya İsveç Kanunlarına (14 Mayıs 1987 tarih ve 232 sayılı Kanun) eşit derecede tâbi olabilir. Evlilik dışı birlikte yaşamanın, en yakın bağlantılı olduğu millî hukuka müracaat etmenin önünde hiçbir engel yoktur. Bu anlamda, Fransız Milletlerarası Özel Hukukundaki geleneksel kural millî hukuklara eşit muamele etmektedir. Çiftleri birbirine bağlayan şahsî bağ olmasından dolayı, evlilik dışı birlikte yaşama modelini idare edecek bir hukukun seçilmesi gerekmektedir. Bu noktada, birbiriyle rekabet içinde olan birkaç millî hukuk arasında tereddüt yaşayabilir: Tarafların müşterek millî hukuku, müşterek ikametgâh ve müşterek mutad mesken hukuku gibi. Ancak, bu hukuklar, birlikte yaşayan çiftlerin şahsî statülerinin sürekliliğini garanti etme konusunda eşit derecede etkili değildir. Dahası, bu hukuklar, evlilik dışı birlikte yaşama modeli ile eşit derecede yakın bağlantılı da değildir.

⁸⁷ Bkz. DEVERS A. (note **), No. 229 vd.

⁸⁸ Cass. civ., 9 May 1900, *De Wrède*, in : ANCEL B./ LEQUETTE Y. (note 66), No. 10.

Eğer çiftlerin müşterek millî hukuku varsa, bu unsur, evlilik dışı birlikte yaşama modeline uygulanacak hukukun ve sonuç olarak ortaya çıkan çözümlerin, çiftin ikametgâhlarını veya mutad meskenlerini değiştirmeleri halinde aynı kalacaktır. Ayrıca, müşterek millî hukuk, şahsî statü ile yakın ilişkilidir (Medenî Kanun, m. 3/3). Bu bakış açısına göre, iki Bolivyalının beraberliğine, bu çiftin ikamet ettikleri farklı ülke hukukunun değil de Bolivya hukukunun (Aile Hukuku, m. 158 - 172) uygulanması daha akıllıca olacaktır.

Çiftin müşterek ikametgâh veya müşterek mutad meskeninin, kalıcı bir şahsî statü sağlama olasılığı daha azdır, çünkü evlilik dışı birlikte yaşayan çiftler genelde sıkça ikametgâhlarını değiştirir. Bunun sonucu olarak da, müşterek ikametgâh veya müşterek mutad mesken bağlama noktası sadece yardımcı bir rol oynamalıdır. Buradan şu anlaşılmaktadır ki, Fransa’da birlikte yaşayan biri Danimarkalı diğeri Belçikalı çift arasındaki evlilik dışı birlikteliğe Fransız kanunları uygulanmalıdır.

Eğer evlilik dışı birlikte yaşama modeline *lex fori* uygulanırsa, uygulanacak hukuka karar verme sorunu yetkili mahkemeye bağlı olacaktır; bu da tam anlamıyla tesadüfi olarak gerçekleşebilir. Sonuç olarak, *lex fori*, belirli bir evlilik dışı birlikte yaşama modeli ile yakın ilişkili olmayabilir. Bu tür durumlarda, *lex fori*’ye müracaat edilmesi, evlilik dışı birlikte yaşayan çiftlerin müşterek millî hukuklarının veya müşterek ikametgâh ya da mutad meskenlerinin bulunmadığı hallerle sınırlandırılmalıdır. Bu durum, örneğin Macar bir erkek ile Finli kadının, meslekî nedenlerle, ikametgâhlarını her altı ayda bir değiştirmesi halinde söz konusu olabilir. Farklı bağlama noktalarının özellikleri karşılaştırmalı olarak incelendiğinde bir hiyerarşik düzen ortaya çıkmaktadır. Bu bağlamda kanımızca, evlilik olmadan birlikte yaşama modeline, tarafların müşterek millî hukuku, müşterek millî hukukun bulunmadığı hallerde müşterek ikametgâh veya mutad mesken hukuku uygulanmalıdır; eğer birlikte yaşayan çiftlerin müşterek ikametgâh veya müşterek mutad meskenleri de yoksa, o zaman *lex fori* uygulanabilir. Bu öneri, müşterek mutad mesken, müşterek mutad mesken yoksa beraberliğin en yakın bağlantılı olduğu hukukun uygulanacağını düzenleyen *Macao* hukukundaki düzenlemeden büyük oranda farklılık göstermektedir⁸⁹. Bizim önerimiz, 1982 eski Yugoslavya⁹⁰, 1992 Hırvatistan⁹¹ ve 1999 Slovenya⁹² kanunlarında -ki bu kanunların

⁸⁹ Medenî Kanun m. 58 (*Lei competente*): ‘1. Os pressupostos e os efeitos da união de facto são regulados pela lei da residência habitual comum dos unidos de facto. 2. Na falta de residência habitual comum, é aplicável a lei do lugar com o qual a situação se ache mais estreitamente conexas.’

⁹⁰ 15 Temmuz 1982 tarihli Kanun, m. 39: ‘1) Les rapports patrimoniaux des personnes vivant en union libre sont régis par le droit de l’État dont elles sont ressortissantes. 2) Si les personnes mentionnées à l’alinéa 1er du présent article n’ont pas de nationalité commune, est applicable le droit de l’État dans lequel elles ont leur domicile commun. 3) Les rapports patrimoniaux contractuels entre les personnes vivant en union libre sont régis

hepsi müşterek *lex patriae* (ülkenin hukuku: ÇN), yoksa çiftin müşterek ikametgâh hukuku-
yer alan çözümlerle büyük oranda uyuşmaktadır.

2. Kayıtlı Birliktelilere Uygulanacak Hukuk

Evlilik veya evlilik dışı birlikte yaşamadan farklı olarak kayıtlı birliktelik, çoğu Avrupa’da olmak üzere birkaç devlette düzenlenmektedir. Bir bağlama noktası arayışında, bu müessesenin, uluslararası düzeyde çok kısıtlı olduğu gerçeğinin de dikkate alınması gerekmektedir. Eğer Milletlerarası Özel Hukuk kuralı, kayıtlı birliktelikleri tanımayan bir millî hukuku işaret ederse, o hukuk sisteminde uygulanacak herhangi bir maddî hukuk kuralı yoktur; bu yüzden bir kanun boşluğu doğar. Bu durum, daimi şahsî statü edinme amacına açıkça uygun değildir. Bu doğrultuda, kanunlar ihtilafı kuralının, kayıtlı birliktelikleri düzenleyen bir millî hukuku tayin etmeye çalışması yerinde olur. Bu bağlamda, kayıtlı birliktelik müessesesi Anglo-Sakson hukukundaki *trust* müessesesine benzetilebilir: 1 Temmuz 1985 tarihli *La Haye* Sözleşmesine göre, uygulanacak hukukun, *trust* veya *trust* kategorilerini düzenleyen bir hukuk olması gerekmektedir (m. 5; m. 6/2). Öte yandan, şahsî statüye ilişkin geleneksel bağlama noktaları, kayıtlı birlikteliği tanıyan bir millî hukukun belirlenmesi amacını karşılamamaktadır.

Müşterek millî hukuku bağlama noktası olarak kullanırken olduğu gibi, kayıtlı birlikteliği idare edecek hukukun, bu müesseseyi sadece kendi vatandaşlarına özgü tutmadığını unutmamak gerekir. Bunun sonucunda, çiftler her zaman müşterek millî hukuka sahip olmayabilir veya kayıtlı birlikteliği tanıyan bir ülkenin vatandaşı olmayabilir. Örneğin kayıtlı birliktelik, bir İsveçli ile Polonyalı arasında veya iki İtalyan arasında İsveç’te kayıt altına alınmış olabilir⁹³. Bir başka örnekte ise, bir Hollandalı ile Danimarkalı veya iki Lüksemburg vatandaşı arasında *La Haye*’de kayıt altına alınmış bir birliktelik olabilir (Medenî Kanun, m. 1:80a(1)). Bu örneklerden de anlaşılacağı üzere, kayıtlı birliktelik kurmuş çiftlerin müşterek

par le droit qui, au moment de la conclusion du contrat, était applicable à leurs rapports patrimoniaux.’ (bkz. *Rev. crit. dr. int. pr.* 1983, s. 360).

⁹¹ Bkz. ŠARČEVIĆ P., ‘Private international law aspects of legally regulated forms of non-marital cohabitation and registered partnerships’ (note 70), dipnot 21.

⁹² 30 Haziran 1999 tarihli Kanun, m. 41: ‘Tarafların vatandaşı olduğu ülkenin hukuku, birlikte yaşayan kişilerin malvarlığı ilişkilerinde de kullanılır. Bu maddenin birinci fıkrasında belirtilen kişiler aynı vatandaşlığa sahip değilse, bu durumda ikametgâh hukuku uygulanır. Sözleşmenin imzalandığı andaki malvarlığı ilişkilerine uygulanacak hukuk, birlikte yaşayan partnerlerin sözleşmeye dayalı malvarlığı ilişkilerinde de uygulanır’ (bkz. *Riv. dir. int. priv. proc.* 2000, s. 835).

⁹³ BOGDAN M., ‘Amendment of Swedish private international law regarding registered partnerships’, *IPRax* 2001, s. 353 vd.

millî hukukunu bağlama noktası olarak kullanmak, çiftlerin farklı vatandaşlığa sahip olması ya da müşterek millî hukukun kayıtlı birliktelikleri tanımaması durumunda işe yaramaz.

Çiftlerin müşterek ikametgâhı veya müşterek mutad meskenlerini bağlama noktası olarak kullanmak, çiftlerin ikametgâhının bulunduğu devletin kayıtlı birliktelikleri kanunen düzenlemiş olması halinde tatmin edici olacaktır. Bu yüzden, Topluluk Hukukunca garanti edilen şahısların uluslararası hareketliliği nedeniyle, bu kullanım kısıtlı olacaktır⁹⁴. Bu nedenle, kayıtlı birliktelik kurmuş çiftlerin ikametgâh veya müşterek mutad mesken haklarını bağlama noktası olarak kullanmak, genelde kayıtlı birliktelikleri düzenlemeyen bir hukuk ile karşılaşma ihtimalini ortaya çıkarabileceğinden dolayı endişe ile karşılanmaktadır. Örneğin, birlikteliklerini *La Haye*'de kayıt altına almış olan Hollandalı erkek ile Fransız kadın, Roma'da ikamet etmektedir. İtalyan hukukunda kayıtlı birlikteliklerin düzenlenmiyor olmasından dolayı, içinde bulunulan durum, içinden çıkılmaz bir hal alır. Ayrıca şu da vurgulanmalıdır ki, ikametgâh veya müşterek mutad meskeni bağlama noktası olarak kullanmak, özel şekilde düzenlenmiş bir kayıtlı birliktelik türünü tanımayan bir hukukla karşılaşma ihtimaline neden olabilir. Örneğin, Roma'da bir süre yaşadıkdan sonra, birlikteliklerini *La Haye*'de tescil ettirmiş Hollandalı erkek ile Fransız kadın, Kopenhag'a taşınır. Her ne kadar Danimarka hukukunda kayıtlı birliktelikleri düzenlenmiş olsa da, aslında bu müessese özel olarak sadece aynı cinsiyetten kişileri kapsamaktadır. Bu nedenle, Danimarka hukukunda, Hollanda hukukuna göre kayıt altına alınmış bu beraberliğe uygulanabilecek hiçbir kural bulunmamaktadır.

Bu tür bir boşluğun oluşmasından kaçınmak için, İsviçre Kanun Tasarısı (kayıt yaptırılan yerin hukukunu 'uygulanacak hukuk' olarak kabul eden, Kasım 2001'deki ilk taslağın aksine), basamaklı bir bağlama kuralı tercih etmektedir⁹⁵. Tasarı, ilk basamakta Milletlerarası

⁹⁴ JESSURUN D'OLIVEIRA H.U., 'Freedom of Movement of Spouses and Registered Partners in the European Union', *Liber Amicorum K. Siehr*, Zürich (Schulthess) 2000, s. 527 vd.; KADDOUS C., 'La situation des partenaires de même sexe en droit communautaire et dans le cadre de l'Accord sectoriel sur la libre circulation des personnes entre la Suisse et l'Union européenne', *RSDIE* 2001, s. 143 vd. Bkz. the Council Directive 2003/86/CE of 22 September 2003 on the right to family reunification: *OJ*, L 251 of 3.10.2003, s. 12 vd. özellikle s. 14 (m. 4, para. 3).

⁹⁵ Karşılaştırınız, Belçika'da, *Proposition de loi portant le Code de droit international privé* (Senate), No. 3-27/1-2002/2003, of 7 July 2003, m. 60 (*Droit applicable à la relation de vie commune*): '§ 1. Les conditions de validité de la relation de vie commune sont régies, pour chacun des cohabitants, par le droit de l'Etat dont il a la nationalité au moment de l'enregistrement de la relation. Toutefois, les formalités relatives à la conclusion de la relation de vie commune sont régies par le droit de l'Etat sur le territoire duquel la relation est enregistrée. § 2. Les effets entre cohabitants et à l'égard de tiers d'une relation de vie commune enregistrée en Belgique sont régis par le droit belge. Les effets d'une relation de vie commune enregistrée à l'étranger sont régis par le droit désigné en vertu des articles 48 à 54, applicables par analogie. § 3. Les conditions de la cessation d'une relation de vie commune enregistrée en Belgique sont régies par le droit belge. Les conditions de cessation d'une relation de vie commune enregistrée à l'étranger sont régies par le droit désigné en vertu de l'article 55, applicable par analogie. Toutefois, les formalités relatives à la cessation de cette relation sont régies par le

Özel Hukukta evliliğe uygulanacak hukukun, kıyas yoluyla kayıtlı birlikteliklere de uygulanabileceğini öngörmektedir⁹⁶. Evlilik için belirlenmiş bağlama kuralına göre tespit edilen hukuk (yani müşterek ikametgâh hukuku), kayıtlı birliktelik kurumunu düzenlememişse, ikinci basamaktaki İsviçre hukuku devreye girecektir⁹⁷.

Milletlerarası Özel hukukta kayıtlı birlikteliklere uygulanacak hukukun her zaman genel ve soyut olarak kayıtlı birlikteliği tanıyan bir hukuku işaret etmesi gerekmektedir; bu nedenle, basamaklı bir kural olmalıdır. Kanımızca kayıtlı birlikteliklerin, çiftlerin beraberliklerini kayıt altına alan yer hukukuna tâbi olması yerinde olacaktır⁹⁸. Peki, sadece birlikteliğin kayıt altına alındığı yerin hukukunu uygulanacak hukuk olarak belirlersek, belirlenen bu hukukun birlikteliği tanıyacağından emin olabilir miyiz? Fransız doktrininde bazı yazarlar da aynı sonuca ulaşmıştır⁹⁹. Yine aynı bağlamda, Milletlerarası Özel Hukuk Hollanda Komitesi, öncelikle, birlikteliğin kayıt altına alındığı yerin hukukunun uygulanması gerektiğini savunmuştur: *Lex loci registrationis*¹⁰⁰. Alman kanun koyucusu da, çiftlerin kayıt yaptırdıkları yerin hukukunun kayıtlı birliktelikleri idare etmesini tercih etmiştir¹⁰¹.

B. Uygulanacak Hukukun Kapsamı

Inter partes (eşitler arasında birinci: ÇN) ilişkileri kapsayan, evlilik dışı beraberliklerde uygulanacak hukuk, esas itibarıyla (1) bu tür beraberliklerin kurulmasını, (2) sona ermesini ve ayrıca şahsî sonuçlarını idare eder¹⁰². Öte yandan (3) malvarlığı hakları, milletlerarası özel hukukunun diğer kurallarına tabidir. Aslına bakılırsa, Fransız Milletlerarası Özel Hukukunda, şahsî statünün, malvarlığı uyuşmazlıklarını idare etmeyeceği düzenlenmiştir¹⁰³.

droit de l'Etat sur le territoire duquel l'acte de cessation est établi. § 4. L'application du droit étranger qui régit les effets ou la cessation d'une relation de vie commune en vertu des paragraphes 2 et 3 est écartée si ce droit n'organise pas de relation équivalente. Dans ce cas, il est fait application du droit de l'Etat sur le territoire duquel les parties avaient leur résidence habituelle au moment de l'enregistrement de la relation. A défaut de résidence habituelle dans le même pays ou si ce droit n'organise pas de relation équivalente, il est fait application du droit de l'Etat sur le territoire duquel la relation a été enregistrée.'

⁹⁶ m. 65a, *Feuille Fédérale* of 25 February 2003, s. 1296.

⁹⁷ m. 65a, *Feuille Fédérale* of 25 February 2003, s. 1296.

⁹⁸ Bkz. DEVERS A. (note **), No. 319 vd.

⁹⁹ FULCHIRON H., 'Réflexions sur les unions hors mariage en droit international privé' (note 32), s. 908 vd.; KHAIRALLAH G., 'Les "partenariats organisés" en droit international privé' (note 32), p. 327, No. 18 (concerning the *civil solidarity pact*).

¹⁰⁰ JESSURUN D'OLIVEIRA H.U., 'Registered partnerships, paces and private international law. Some reflections' (note 70), s. 301.

¹⁰¹ EGBGB, m 17a/1: 'The formation of a registered partnership, its general and property effects, as well as its dissolution are governed by the substantive provisions of the State where the partnership is registered [...]' Bkz. HOHLOCH G./ KJELLAND C. (note 84), s. 227.

¹⁰² Bkz. DEVERS A. (note **), No. 395 vd.

¹⁰³ Bkz. LOUSSOUARN Y./ BOUREL P. (note 48), No. 154.

1. Evlilik Dışı Beraberliklerin Kuruluşu

Evlilik dışı birlikte yaşama: Evlilik dışı birlikte yaşama modeli olarak nitelendirilen bir beraberlik biçiminin kurulması için gerekli şartlar, çiftlerin müşterek millî hukuku, müşterek millî hukukun bulunmaması halinde çiftlerin müşterek ikametgâh veya müşterek mutad mesken hukuku, bunların hiçbiri yoksa *lex fori* tarafından idare edilir. Fransız maddî hukukuna göre (Medenî Kanun, m. 515-8), aynı cinsiyetten iki kişi arasındaki beraberlik, evlilik dışı birlikte yaşama olarak nitelendirilir. Diğer yandan, Bolivya kanunlarına göre (Aile Hukuku, m. 158), aynı cinsiyetten iki kişi arasındaki beraberlik hiçbir zaman *union conyugal libre* (evlilik: ÇN) olarak kabul edilmez.

Kayıtlı birliktelik: Kayıtlı birlikteliğin kurulması için gerekli şartlar, söz konusu birlikteliğin hangi hukuka göre kayıt altına alındığına göre belirlenir. Bu hukuk hem resmî olmayan (yaş, ehliyet gibi), hem resmî koşulları (yargı yetkisi, tanıkların varlığı gibi) idare eder. Bu, çözüm tarzı *Quebec* Medenî Kanununun 3090. 1 maddesine düzenlenmiş olan; medenî birliktelik, hem esas hem şekil koşulları bakımından yapıldığı yer hukukunca idare edilir (m. 3090. 1) şeklindeki çözümün aynısıdır. Bu yüzden, Fransa’da, Danimarkalı bir erkekle İsveçli kadın arasında *medenî dayanışma sözleşmesi* geçerli olarak kurulabilirken, Kopenhag’da ancak aynı cinsiyetten kişiler arasında kayıtlı birliktelik kurulabilir.

2. Evlilik Dışı Beraberliklerin Sona Ermesi

Evlilik dışı birlikte yaşama: Evlilik dışı birlikte yaşama modelinin sona ermesi için gerekli koşullar, çiftlerin müşterek millî hukuku, müşterek millî hukukun olmaması halinde, müşterek ikametgâh veya müşterek mutad mesken hukukları, bunların da bulunmaması halinde *lex fori* tarafından idare edilir. Uygulamada ise millî hukuk, evlilik dışı birlikte yaşama modelinin sona ermesi için gerekli koşulları düzenlemeyip; daha çok bu ilişkinin kuruluşu ve sonuçları ile ilgilenir. Kural olarak evlilik dışı birlikte yaşamının sona erme nedenleri; çiftlerin karşılıklı rızası, taraflardan birinin girişimi veya birlikte yaşayan çiftlerden birinin ölümüdür.

Kayıtlı birliktelik: Kayıtlı birlikteliğin sona ermesi için gerekli koşullar ise kaydın yapıldığı ülke hukuku tarafından belirlenir¹⁰⁴. Bu husus, kayıtlı birliktelikleri idare eden farklı millî hukuk kurallarının çok farklı olması açısından önemlidir. *Medenî dayanışma sözleşmesi*, kayıtlı çiftlerden birinin, üçüncü bir kişiyle evlenmesiyle sona ererken (Medenî Kanun, m.

¹⁰⁴ *Contra* HUET A. (note 32), s. 544 vd.

515-7(3)); Hollanda hukukuna göre evlilik, kayıtlı birlikteliği sona erdiren bir etkiye sahip değildir (Medenî Kanun, m. 80c).

3. Evlilik Dışı Beraberliklerde Mal Rejimleri

Bu konuda dikkatimizi çeken üç husus bulunmaktadır: (a) Malvarlığı hakkı, (b) nafaka, (c) sağ kalan tarafın miras hakkı.

a. Malvarlığı Hakkı. Evli olmayan çiftlerin mal rejimlerine uygulanacak hukuku belirlerken, konuya ilişkin iki milletlerarası sözleşmeyi dikkate almak gerekir. Bunlar, 14 Mart 1978 tarihli *La Haye* Sözleşmesi (Fransa’da 1 Eylül 1992 tarihinde yürürlüğe girmiştir) ile 19 Haziran 1980 tarihli Roma Sözleşmesidir (Fransa’da 1 Nisan 1991 tarihinde yürürlüğe girmiştir). Ancak, her iki Sözleşme de evli olmayan çiftlerin malvarlığı haklarına ilişkin değildir.

17 Mart 1978 tarihli *La Haye* Sözleşmesi, ‘eş’lerin evlilikte mal rejimlerine uygulanacak hukuku düzenler (m.1). Ancak, evlilik dışı beraberlikleri nitelendirirken, Fransız maddî hukukunun, evlilik dışı beraberlikler ile evlilik arasında ayırım yaptığı sonucuna varmıştı¹⁰⁵. Evlilik dışı beraberlik, Fransız Milletlerarası Özel Hukuku uyarınca evlilik olmadığı için, 14 Mart 1978 tarihli *La Haye* Sözleşmesi, evli olmayan çiftlerin malvarlığı ilişkilerine uygulanmaz. Bu tür durumları hesaba katmak suretiyle, Milletlerarası Özel Hukuk Hollanda Komitesi, *La Haye* Sözleşmesinin kıyas yoluyla kayıtlı birliktelik kurmuş çiftlerin malvarlığı haklarına da uygulanmasını önermemiştir¹⁰⁶.

Sözleşmeden Doğan Borç İlişkilerine Uygulanacak Hukuk Hakkında 19 Haziran 1980 tarihli Roma Sözleşmesi, ‘şahsın ehliyeti ve koşulları ile evlilik mallarından kaynaklanan malvarlığı hakları [...] aile ilişkilerinden doğan hak ve yükümlülüklerle ilişkin akdî borçları’ kapsam dışı bırakmıştır (m. 1 ve 2). Ancak biz, evlilik dışı beraberliklerin şahsî statü unsuru, bir aile biçimi ya da en azından büyük ölçüde şahsi hâl olduğu sonucuna ulaştık. Dolayısıyla Roma Sözleşmesi, evli olmayan çiftlerin malvarlığı ilişkilerine uygulanmamaktadır¹⁰⁷. Ayrıca Roma Sözleşmesine göre uygulanacak hukukun bulunmaması halinde uygulanacak hukuk, sözleşmeyi ifa edecek tarafın mutad mesken hukukudur (m. 4 ve 2). Bu hukuku, evlilik dışı

¹⁰⁵ *Contra* KHAIRALLAH G., ‘Les “partenariats organisés” en droit international privé’ (note 32), p. 328, No. 20; MIGNOT M. (note 32), s. 653, No. 74.

¹⁰⁶ JESSURUN D’OLIVEIRA H.U., ‘Registered partnerships, paces and private international law. Some reflections’ (note 70), s. 302.

¹⁰⁷ Bkz. FULCHIRON H., ‘Réflexions sur les unions hors mariage en droit international privé’ (note 32), p. 903.

birlikteliğe uygulamak güçtür: zira, hangi tarafın sözleşmeyi ifa edeceğinin veya sözleşmenin ifasının niteliğinin kesin olarak belirlenmesi gerekecektir¹⁰⁸.

Yukarıda bahsi geçen Roma ve *La Haye* Sözleşmeleri uygulanamasa da, evli olmayan bir çiftin malvarlığı ilişkilerinin, sözleşme olarak işlem görmesi gerekmektedir¹⁰⁹. Fransız içtihatlarına göre, sözleşmeye ilişkin uyuşmazlıklarda¹¹⁰, evli olmayan bir çiftin, malvarlığı ilişkilerine uygulanacak hukuku seçmeleri serbesttir. Ancak, bu kural evlilik dışı beraberliklere uygulandığında, kayıtlı birliktelik kurmuş çiftler ile birlikte yaşayan çiftler arasında bir ayırım yapmak gerekir. Yani, kayıtlı birliktelik kurmuş çiftlerin, kayıtlı birliktelik müessesesini tanıyan bir hukuku seçmesi gerekmektedir. Ayrıca, tercih edilen hukukun çiftlerle yakın bir bağlantısı olmalıdır. Buna göre, bir Hollandalı ile Danimarkalı, geçerli bir şekilde, malvarlığı ilişkilerine Hollanda hukukunun uygulanmasını tercih edebilir. *Trust*'i düzenleyen *La Haye* Sözleşmesinde olduğu (m. 6, § 2) gibi, çiftler, kayıtlı birlikteliği tanımayan bir hukuku seçerse, bu seçiminin hiçbir etkisi olmayacaktır¹¹¹. Bu tür durumlarda, çiftlerin malvarlığı ilişkilerine, beraberliğin kayıt altına alındığı yerin hukuku uygulanacaktır. Aynı hukuk, taraflarca herhangi bir hukuk seçiminin olmadığı hallerde de uygulanır. Böylelikle, birlikteliklerini Berlin'de herhangi bir hukuk tercihi yapmaksızın kayıt altına aldıkları bir çift -bir Fransız ile bir Alman- arasındaki malvarlığı ilişkisi, Alman hukukunca idare edilecektir. Bu öneri¹¹², kayıtlı birliktelik kurmuş çiftlere herhangi bir seçim özgürlüğü tanımayan Alman hukukundan çok¹¹³, Milletlerarası Özel Hukuk Hollanda Komitesi tarafından sunulan kanun teklifine¹¹⁴ ve İsviçre kanun tasarısına¹¹⁵ daha çok benzemektedir.

Diğer yandan, birlikte yaşayan çiftler, kendi malvarlığı ilişkilerine uygulanacak hukuku, birliktelikleriyle yakın ilişkili olmak koşuluyla özgürce seçebilir. Örneğin, *Stockholm*'de birlikte yaşayan İsveçli ve İtalyan kadın çift, geçerli biçimde, malvarlığı ilişkilerine İsveç hukukunun uygulanacağını kararlaştırabilir. Eğer hukuk seçimi yapılmamışsa veya tercih edilen hukukun durumla hiçbir bağlantısı yoksa bu halde çiftin malvarlığı ilişkilerine, tarafların müşterek millî hukuku, müşterek millî hukukun bulunmaması halinde çiftlerin müşterek ikametgâh veya müşterek mutad mesken hukuku, bunların da olmaması halinde *lex*

¹⁰⁸ Bkz. HUET A. (note 32), s. 542, dipnot 20.

¹⁰⁹ Bkz. DEVERS A. (note **), No. 421 vd.

¹¹⁰ Bkz., örneğin, Cass. civ., 5 December 1910, *American Trading Cie*, ANCEL B./ LEQUETTE Y (note 66), No. 11; Cass. civ., 21 June 1950, *Messageries maritimes*, ANCEL B./ LEQUETTE Y. (note 66), No. 22.

¹¹¹ Bkz. GUILLAUME F. (note 67), s. 189.

¹¹² DEVERS A. (note **), No. 448 vd.

¹¹³ HOHLOCH G./ KJELLAND C. (note 84), s. 231.

¹¹⁴ JESSURUN D'OLIVEIRA H.U., 'Registered partnerships, paces and private international law. Some reflections' (note 70), s. 302.

¹¹⁵ m. 65c, al. 2, *Feuille Fédérale* of 25 February 2003, s. 1297.

fori uygulanmalıdır¹¹⁶. Böylelikle, hukuk seçiminin bulunmadığı durumlarda, *Rennes* şehrinde birlikte yaşayan Fransız bir kadın ile Kamboçyalı bir kadının malvarlığı ilişkilerine Fransız hukuku uygulanabilecektir.

b. Nafaka. Nafaka yükümlülüklerine uygulanacak hukuku düzenleyen 2 Ekim 1973 tarihli *La Haye Sözleşmesi* (Fransa’da 1 Ekim 1977 tarihinde yürürlüğe girmiştir), aile ilişkilerinden kaynaklanan nafaka yükümlülüklerine uygulanmaktadır (m. 1). Evlilik dışı beraberlik, şahsî statü olduğu için *La Haye Sözleşmesinin* evlilik dışı beraberlikten kaynaklanan nafaka yükümlüklerinde de uygulanabileceği sonucuna ulaşılabilir. Getirilen bu çözüm, Milletlerarası Özel Hukuk Hollanda Komitesinin teklifiyle aynıdır¹¹⁷. Milletlerarası Özel Hukuk *La Haye Konferansı Daimi Bürosu*, Sözleşmenin evlilik dışı birlikte yaşama hallerinde de uygulanabileceğini zaten bildirmiştir¹¹⁸.

La Haye Sözleşmesinin 4. maddesi, nafakaya hak kazanan tarafın mutad mesken hukukunun, evli olmayan çiftlerin nafaka yükümlülüklerinde de uygulanabileceğini düzenlemektedir. Bu doğrultuda belirlenen hukuk, evli olsun-olmasın birlikte yaşayan çiftlerin, ilişkileri boyunca evin masraflarına katkıda bulunma ve diğer malî destekleri sağlamak zorunda olup olmadıklarına karar verecektir¹¹⁹. Böylelikle, mutad meskeni Paris’te olan bir Belçikalı, Fransız Medenî Kanununun 515-4 (1) maddesi gereğince, kayıtlı birliktelik kurmuş çiftler ev giderleri için katkı alma hakkını haizdir. Nafakaya hak kazanan kişi, mutad mesken hukuku uyarınca nafaka alamıyorsa, bu halde çiftlerin ortak vatandaşlığı (madde 5) veya işlemlerin yürütüldüğü yer hukuku (madde 6) uygulanmalıdır. Bu bağlamda, mutad mesken olarak Fransa’da ikamet eden iki Ekvatorlu, Ekvator hukuku uyarınca ev giderlerine karşılıklı olarak katkı sağlamak zorundadır (29 Aralık 1992 tarih ve 115 sayılı Kanun, m. 7). Bu bağlamda, şu unutulmamalıdır ki, her ne kadar *La Haye Sözleşmesi*, nafakaya hak kazanan tarafı korusa da, nafaka elde edileceğinin bir garantisi yoktur.

La Haye Sözleşmesi; boşanma, mahkeme kararıyla ayrılma veya evliliğin feshedilmesi durumunda, eşlere nafakaya hükmedilmesine ilişkin özel bir kural içerirken (m. 8), evlilik dışı beraberlikler için böyle bir kural bulunmamaktadır. Bunun sonucu olarak, yukarıda bahsedilen 4. ve 6. maddelerdeki genel kurallar, evlilik dışı beraberliğin sonlandırılmasının

¹¹⁶ DEVERS A. (note **), No. 450 f.

¹¹⁷ JESSURUN D’OLIVEIRA H.U., ‘Registered partnerships, paces and private international law. Some reflections’ (note 70), s. 303.

¹¹⁸ *The Law applicable to unmarried couples* (note 29), s. 142.

¹¹⁹ DEVERS A. (note **), No. 461 vd.

ardından nafaka yükümlülüklerinde de uygulanabilir¹²⁰. Öyle görünüyor ki bu kanunî boşluk, sona ermiş evlilik dışı beraberliğin hak kazanan tarafının çıkarlarını tehlikeye atmamakta; aksine, evli eşlerden farklı olarak, nafakaya hak kazanan tarafın mutad mesken hukuku (m. 4), müşterek millî hukuk (madde 5) veya işlemlerin yürütüldüğü yer hukuku gereğince nafakaya hak kazanabilmektedir. Alman hukukuna göre, nafakaya hak kazanan kayıtlı birliktelik kurmuş taraf nafaka alamıyorsa, kaydının yapıldığı yerin millî kanunları uygulanır¹²¹. Bu çözüm, nafakaya hak kazanan kişiyi koruyan *La Haye* Sözleşmesinin temelinde yatan ilkenin bir uzantısıdır.

c. Sağ Kalan Tarafın Miras Hakkı. Taraflardan birinin vasiyetname bırakmadan ölümü halinde, evlilik dışı beraberliğin hayatta kalan tarafının miras haklarıyla ilgili sorun ortaya çıkabilir. Miras hakkıyla ilgili olarak, Fransız Milletlerarası Özel Hukuku, taşınır ve taşınmaz mallar arasında ayırım yapmaktadır. *Labedan* Kararında, *mobilia sequuntur personam* (taşınır mallar, şahsı; taşınmaz mallar, bulunduğu yeri takip eder: ÇN) prensibi uyarınca, murisin taşınır mallarına murisin son ikametgâh hukuku uygulanmıştır¹²². *Stewart* Kararından bu yana¹²³, murisin taşınmaz malları, malın bulunduğu yer hukukuna (*lex rei sitae*) tabîdir. Bu nedenle, mirasa uygulanacak hukuk, (taşınır mallarda, murisin son ikametgâhi; taşınmaz mallarda, malın bulunduğu yer hukuku), evlilik dışı beraberliğin hayatta kalan tarafının, *de cuius* (mirasçı: ÇN) olarak miras almaya hak kazanıp kazanmayacağına karar verecektir. Bu noktada iki ihtimal dikkate alınmalıdır.

İlk ihtimal, vasiyetname bırakmadan ölen kişinin mirasına uygulanacak hukukun, birlikte yaşamış veya kayıtlı birliktelik kurmuş çiftlerden sağ kalan tarafa miras hakkı tanınmasıdır. Bu durumda, sağ kalan taraf, uygulanacak hukukça belirlenen koşullar ve kısıtlamalar çerçevesinde miras alır. İkinci ihtimal ise, vasiyetname bırakmadan ölen kişinin mirasına uygulanacak hukukun sağ kalan eşe miras hakkı tanınması; evlilik dışı beraberliğin hayatta kalan tarafına miras hakkı tanınmamasıdır. Bu durumda ulaşılabilecek sonuç, evlilik dışı beraberliğin sağ kalan tarafının, sağ kalan eş olmasa dahi miras hakkı olmadığıdır¹²⁴. Sağ kalan eşe uygulanan kurallar, kıyas yoluyla, evlilik dışı beraberliğin sağ kalan tarafında da uygulanamaz.

Evlilik dışı beraberliğin sağ kalan tarafının uygulanacak hukuk uyarınca herhangi bir miras

¹²⁰ DEVERS A. (note **), No. 561 vd.

¹²¹ HOHLOCH G./ KJELLAND C. (note 84), s. 231-232.

¹²² Cass. civ., 19 June 1939, *Labedan*, ANCEL B./ LEQUETTE Y. (note 66), No. 18.

¹²³ Cass. civ., 14 March 1837, *Stewart*, ANCEL B./ LEQUETTE Y. (note 66), No. 3.

¹²⁴ Bkz. GAUTIER P.-Y., *Répertoire international Dalloz* (note 32), No. 45-46; FULCHIRON H., ‘Réflexions sur les unions hors mariage en droit international privé’ (note 32), s. 911.

hakkına sahip olamaması halinde¹²⁵ bazı çözümler düşünülebilir. 1 Ağustos 1989 tarihli Ölen Kişilerin Malvarlıklarının Mirasçılara İntikaline Uygulanacak Hukuka Dair *La Haye* Sözleşmesinde (m. 5 ve 6) olduğu gibi, Fransız doktrininde bir görüş *professio juris* (ilgiliye uygulanacak hukuku seçme hakkı tanınması), başka bir anlatımla ‘irade muhtariyeti’: ÇN) ilkesinin Fransız Milletlerarası Özel Hukukuna dahil edilmesini ve böylelikle evlilik dışı beraberliğin taraflarının, miras hakkının tamamına veya bir kısmına uygulanacak hukuku seçebilmesine izin verilmesini önermişlerdir¹²⁶. Kanımızca, bu tatmin edici bir teklif değildir. Öncelikle, maddî hukukta zorunlu olan miras kuralları, Milletlerarası Özel Hukukta seçimlik olacaktır¹²⁷. İkinci olarak, *professio juris*, sahtekârlık amacıyla kolayca kötüye kullanılabilir: evli olmayan çiftler, geçerli olarak, kendi kanunî mirasçılarının (yani çocukları) haklarına zarar verecek şekilde uygulanacak hukuku seçebilir. Bu nedenlerden dolayı, miras konularında *professio juris* yaklaşımını reddetme eğilimindeyiz.

Bu konuda ikinci bir çözüm ise, 16 Şubat 2001 tarihli Alman hukukunda düzenlenmiştir: Buna göre, sağ kalan kayıtlı birliktelik kurmuş çiftlerden, genel kurallar uyarınca miras hakkı bulunmuyorsa, kayıt yaptırılan yerin miras hukuku kuralları uygulanmalıdır¹²⁸. Bu bağlama kuralı, miras hakkının sağ kalan kayıtlı birliktelik kurmuş tarafa verilmesini teşvik etmektedir. Ancak kanımızca bu çözüm, murisin kanunî mirasçuları (özellikle çocuklar) için dezavantajlı olabileceğinden kabul edilemez. Eğer mirasa çiftin kayıt yaptırdığı yer hukuku uygulanırsa, murisin çocuklarının, mirası, sağ kalan kayıtlı taraf ile paylaşmaları gerekir; aksi halde çocuklar, murisin tek mirasçılardır.

Son olarak ulaştığımız sonuç, evlilik dışı beraberliğin sağ kalan tarafının miras haklarının - taşınır ve taşınmaz mallar arasında ayırım yaparak-, Fransız Milletlerarası Özel Hukukunun geleneksel kuralları çerçevesinde belirlenmesi yönündedir.

¹²⁵ DÖRNER H./ LAGARDE P., *Étude de droit comparé sur les règles de conflits de juridictions et de conflits de lois relatives aux testaments et successions dans les États membres de l’Union Européenne*, Étude pour la Commission des Communautés Européennes, Institut Notarial Allemand, 18 septembre/8 novembre 2002, s. 111.

¹²⁶ Bkz. GAUTIER P.-Y., *Répertoire international Dalloz* (note 32), No. 48. FULCHIRON H., ‘Réflexions sur les unions hors mariage en droit international privé’ (note 32), s. 911-912.

¹²⁷ Bkz. GORÉ M., ‘*De la mode... dans les successions internationales: contre les prétentions de la professio juris*’, *Mélanges en l’hommage de Y. Loussouarn*, Paris (Dalloz) 1994, s. 193 vd.

¹²⁸ HOHLOCH G./ KJELLAND C. (note 84), s. 232.

IV. Sonuç

Evlilik dışı beraberliklerde uygulanacak hukuka karar vermek; Milletlerarası Özel Hukukunun vasıflandırma ve bağlama kuralı gibi geleneksel sorunlarına dönülmesini gerekli kılmaktadır. Bu bağlamda, evlilik dışı birlikte yaşama ile kayıtlı birliktelikler arasındaki fark, bu müesseselerin her biri için farklı uygulanacak hukuk ortaya çıkarmaktadır. Evlilik dışı beraberlikler için bağlama kuralı arayışı devam ederken, doktrinde bazı yazarlar, çoktan başka bir konuya –aynı cinsiyetten kişilerin evliliklerine- geçmişlerdir bile. Madem Hollanda ve Belçika aynı cinsiyetten kişilere evlilik yolunu açtı, o zaman Milletlerarası Özel Hukukun aynı cinsiyetten kişilerin evlilikleriyle ilgili boyutlarının acilen analiz edilmesi ihtiyacı bulunmaktadır¹²⁹. Ayrıca, aile hukukunun karakteristik özelliklerinin, devletlerin yüzyıllık kültürlerine mahkûm olduğu gerçeği, bu alandaki uyum sağlama ve bütünleştirme girişimlerinin boşa olduğunu göstermektedir. Bu nedenle, aile hukuku alanında bir Topluluk Aile Hukuku geliştirmenin geleceği yoktur; bunun yerine, Topluluk Milletlerarası Özel Hukuku geliştirilmelidir. Milletlerarası Özel Hukuk mantığı, Üye Devletlerin geleneklerine saygı göstererek, hukuku uyumlaştırma ve yeknesaklaştırma amacını üstün tutar. Bu sadece daha tatmin edici değil aynı zamanda daha aydınlatıcıdır. Ancak şu unutulmamalıdır ki, Topluluk Hukukunun, uygulanacak hukuk konusuna ilgisi akla uygunken, aile ilişkilerine hangi hukukun uygulanacağı sorunu Üye Devletlerin münhasır yetkisinde kalmalıdır¹³⁰.

¹²⁹ Bkz. BOUZA VIDAL N./ QUIÑONES ESCAMEZ A., *Revista jurídica de Catalunya* 2002, s. 200 vd. FULCHIRON H., ‘Le mariage homosexuel et le droit français (à propos des lois hollandaises du 21 décembre 2000)’, *Recueil Dalloz* 2001 (*point de vue*), s. 1628 vd.; ID., ‘La reconnaissance de la famille homosexuelle aux Pays-Bas’, *La Semaine Juridique ed. G* 2001, act., No. 21-22, s. 1033 vd.; RIGAUX F., ‘The Law Applicable to Non Traditional Families’, *Liber Amicorum K. Siehr*, Zürich (Schulthess) 2000, s. 647 vd.

¹³⁰ Bkz. GAUDEMET-TALLON H., ‘De l’utilité d’une unification du droit international privé de la famille dans l’Union européenne ?’, *Estudos en homenagem à I. de Magalhães Collaço*, Coimbra (Almedina) 2002, s. 159 vd.